

COUNCIL OF EUROPE
CONSEIL DE L'EUROPE

Evropa Soveti
Moldova Respublikasının milletlərarası iliskileri Bürosu

Gagauz dilinə çeviri

**Milli azınlıqları korumak için Çerçevə Konventiyasının uurunda
iyün ayın dokuzunda 2009-da kabledilən
Danısma Komitetin
MOLDOVAYA ILISIK ÜÇÜNCÜ SONUCU**

**Rezolütiya CM/ResCMN(2010)6
Milli azınlıqları korumak Çerçevə Konventiyasını Moldova Respublikası tarafından
uygulamak için**

Kabledildi Ministrular Komitetin tarafından 2010-uncu yilin mayın 5-indä vite-ministruların
1084-üncü karsılasması çerçevesindä

Kısınöv – 2010

Editia propusa cuprinde doua documente în limba gagauza ce reflecta rezultatele ciclului trei de monitorizare de catre Consiliul Europei a implementarii în conditiile Republicii Moldova a Conventiei-cadru pentru protectia minoritatilor nationale – unui din pricipalele documente europene, continând standardele în domeniul protectiei drepturilor minoritatilor nationale.

Traducerea: Dr.în filologie Liubovi Cimpoes
Liudmila Coban

Editia este pregatita de Biroul Relatii Interetnice

???????????????? ??????? ?????????? ??? ?????????? ?? ????????????? ?????, ????????? ? ? ? ?????
???????????? ?????? ????????????????? ?????????? ?????????? ?????????????????? ? ?????????? ??????????????
? ?????????? ?????????????? ?????????????? ? ?????????? ????????????????????? ?????????????? – ?????????? ?? ??????????
???????????????????? ??????????????, ?????????????? ?????????????? ? ?????????? ?????????? ?????? ??????????????????
?????????????????.

?????????: ?????????? ?????????????? ?????????? ??????????
????????????? ??????????

? ?????????? ?????????????????????? ?????? ?????????????????????? ??????????????

**Milli azinniklari korumak için Çerçevä Konventiyasinin uurunda
iyün ayin dokuzunda 2009-da kabledilän
Danisma Komitetin**

MOLDOVAYA ILISIK ÜÇÜNCÜ SONUCU

REZÜME

Çerçevä Konventiyasini kablettiktän sora Moldova yaptı helal çalismalar, ki gelistirmää milli azinniklarinin haklarini korumak sistemasini hem uygulamaa milli azinniklari korumasina ilisik zakonnari, ayirica üüretim sferasinda. Milli azinniklar için zakon bazasini lâzim tamannamaa. 2009-uncu yilin aprel ayinda geçirilän parlament seçimnerindän sora ortaya çikti insan haklarinin uygulamasinda kusurlar, angilarin negativ etkisi var nicä engellesin Çerçevä Konventiyasinin uygulamasini Moldovada.

Milli azinniklarinin dillerini üürenmää deyni eni kolayliklar peydalandi. Polilingvistik üüretimindä da var gelismelär. Ama lâzim çalismaa, ki milli azinniklara vermää taa çok kolaylik üürenmää devlet dilinini, üüseltmää devlet dilini üüretmenin kalitesini¹, ki milli azinniklar pay alabilsinnär topluluun yasamasinda, devlet uurunda önemli karar almak proteslerindä hem dä devletin sotal-ekonomika yasamasinda.

Devamni dil problemlarinna ilgili diskusiyalar yapilêr. Var nicä urgulamaa, ani sindi onnar geçer taa az stresli ortamda, nekadar geçän yillar.

Milli azinniklara girän ksilär hem diil evropali yabancilar karsilasêrlar diskriminatiya problemlarinna, ama bu olaylar pek bildirilmeer. Türlü kaynaklara görä, milli azinniklar hem yabancilar sik olêrlar informatiya kolayliklari tarafindan daadılan bos inan hem stereotip kurbannari. Hak korumak organnarin tarafindan belli ediler diskriminatiya milli azinniklara girän kisilerä dooru, yabancilara hem ortodoks olmayan insannara dooru. Kuvettä olannar lââzim yapsinnar taa kararli (kiyak) çalismalar, ki kultura hem din aradaki dialogu devam etmää hem dä politika sferasinda hem mass-mediya kolayliklarinda sabursuzlaa karsi koymaa.

---

¹ Bu sonuça Danisma Komiteti yazêr Devlet dili Moldova Respublikasi Konstituyasinin 13-üncü statyasinda kaydedilän terminä görä.

Yapildi çalismalar, ki gelistirmää diskriminativaya karsi zakon bazasini. Bu çalismalari lääzim devam etmää, çünkü milli azinniklara girän kisilär, ayirica çingenelär, hep taa karsilasêrlar diskriminativa problemalarinnan. Kuvet organnari kurdular plan, ki iilestirmää çingelerin durumunu türlü sferalarda: oturum, is bulma, üüretim, saalik koruma hem kultura. Ama bu uurda yapilan çalismalar lääzim olsunnar taa faydali, finans yardimi da lääzim olsun taa büük, ki planin gerçeklesmesi halizdän iilestirsın çingelerin durumunu, angilari karsilasêrlar sotal-ekonomika zorluklarinnan hem topluluktan izolätiyaylan.

2004-üncü yilda geçirilän halk sayimi verdi eni bilgilär devletin halk düzeni için. Ama burada eksik milli azinniklar için bilgilär, çünkü hesaba alinmadi insannarin etnik hem dil karakteristikalari.

1994-üncü yilda Gagauziya kabletti avtonomiya statusunu, ama genä da lääzim yapilsin taa etkili çalismalar, ki korumaa hem gelistirmää gagauzlarin dil hem kultura mirasini. Lääzim belli etmää gagauz kuvet organnarin haklarini (etkilerini) o neetlän, ani saalamaa avtonomiya strukturalarin efektifiv çalimasini.

TV kanallari devam ederlär yayinnamaa milli azinniklarin dilindä, ama diil praym vakitta. Milli azinnikllarin dillerindä programalari yayinnêêr taa çok özel tv kanallari, özelliklän komusu devletlerdän.

Milli azinniklarin temsilcileri var türlü seçim organnarında, ama politika partiyalarin çalimasini düzenleyän zakon engel eder kurmaa milli azinniklarin politika birliklerini, angilarin neeti temsil etmää onnarin yasal intereslerini. Milli azinniklarin temsilcilerin sayisi devlet önetimindä hem toplum kuruluslarında pek az. Etnokultura organizativalarin koordonatiya sovetinä (kurumuna) girer milli azinniklarin birlikleri, onnarin arasında yabancilar kuruluslari da. Yazik, ki kuvet organnari kullanmêêrlar bu birliin kolayliklarini danisma organi olarak.

Çözülmedik problemalar, angilarini çözmää deyni lääzim yapilsin hemen çalismalar

- İlk olarak lääzim kabletmää kapsamni antidiskriminativa kanonnari; düzenni yapmaa monitoring diskriminativa göstermelerinä, rasizmaya hem antisemist hareketlerinä;
- Lääzim yapmaa kiyisikli adimnar informatiya kolayliklarında hem da politika yasamasında desteklenän sabursuzlaa karsi hem da gelistirmää karsilikli saygiyi hem

- halklar arasi annayisi. Lääzim yapmaa hepsi protesual islemnerini hem uygulamaa adekvat sanktiya lar hak korumak organnarin yakisiksiz yaptiklarina.
- Bununnan barabar lääzim ilerletmää çalismalari, ki iilestirmää çingenelerin durumunu herbir sferada, desteklemää bu proyektin gerçeklestirmesini, saalamaa çingelerin katilmasini topluluun yasamasina herbir uurda.

İÇİNDEKİLÄR

I. TEMEL ÇIKISLAR.....	9
Monitoring islemi (protedurasi)	9
Monitoringin iki çevrimindän sora Çerçevä Konventiyasininin uygulamasina iliskin genel bilgiler	10
Zakon bazasi hem kurumsal strukturalar	11
Milletlär arasi dialog hem saburluk.....	12
Din özgürlüü haki.....	13
Miili azinniklardan kisilerin haklari üüretim sferasinda.....	13
Çingelerin durumu.....	13
Miili azinniklardan kisilerin etkin katilim haklari.....	14
II. Çerçevä Konventiyasininin ayiri statyalarına komentariyalar (yorumnar)....	15
Çerçevä Konventiyasininin 3-üncü statyasi.....	15
Çerçevä Konventiyasininin 4-üncü statyasi.....	16
Çerçevä Konventiyasininin 5-inci statyasi.....	19
Çerçevä Konventiyasininin 6-inci statyasi.....	21
Çerçevä Konventiyasininin 7-inci statyasi.....	25
Çerçevä Konventiyasininin 8-inci statyasi.....	26
Çerçevä Konventiyasininin 9-uncu statyasi.....	28
Çerçevä Konventiyasininin 10-uncu statyasi.....	30
Çerçevä Konventiyasininin 12-inci statyasi.....	31
Çerçevä Konventiyasininin 14-üncü statyasi.....	33
Çerçevä Konventiyasininin 15-inci statyasi.....	37
Çerçevä Konventiyasininin 18-inci statyasi.....	42
III. SON ÇIKISLAR	43
Monitoringin iki çevrimindän sora pozitiv diisikliklär.....	43
Monitoringin iki çevrimindän sora çözülmelik problemlar.....	44
Rekomendatdiyalar Tekliflär	45

**Milli azinniklari korumak için Çerçevä Konventiyasinin uurunda
Danisma Komitetin
MOLDOVAYA ILISIK ÜÇÜNCÜ SONUCU**

1.Danisma Komiteti kabletti Moldovaya ilisik üçüncü sonucu Çerçevä Konventiyasininin 26-inci statyasina hem Ministrular Komitetin (97)10 Rezolütiyasinin 23-üncü kuralina uygun olarak. Bu sonuç hazirlandi Devlet raporundaki bilgilerä görä (bundan sora Devlet raporu), angisi alindi 2009-uncu yilin fevralin 24-ündä, hem baska yazili kaynaklardan bilgilerä görä, hem da Danisma Komiteti tarafından toplanan bilgi temelindä, Komitetin Kisineva hem Otaç rayonuna 2009-uncu yilin aprelin 21-indä - 24-ündä geldiindä olan hükümet hem diil hükümet bulusmalarda.

2.Bu sonucun ilk bölümünä girer Danisma Komitetin temel çikislari, angilari Çerçevä Konventiyasinin Moldovada uygulamasinin önemli konularinnan ilgili. Bu çikislarda var II-inci Bölümdä belirli herbir statya için yapılan taa detayli çikislar da, angilari dokunêrlar Çerçevä Konventiyasinin o konularini, angilarin gerçeklesmesi Danisma Komitetindä bazi tartismali sorulara yol açti.

3.Bölümnerin ikisi dä temellener monitoringin ilk hem ikinci turlarinda yapılan çikislara, angilarini Danisma Komiteti açıkladi kendi ilk hem ikinci sonuçlarinda hem angilari kabledildilär 2002-inci yilin mardin 1-indä hem 2004-üncü yilin dekabrinin 9-unda, hem dä 2003-tä yanvarin 15-indä hem 2005-in dekabrinin 7-sindä alinan Ministrular Komitetin Rezolütiyalarinda.

4.III-üncü bölümün son çikislarini var nicä kullansin Ministrular Komiteti Moldovaya iliskili cikislar hem rekomendatiyalar hazirlamasinda.

5.Danisma Komiteti umut eder, ani dialog resmi kuvet organnarinnan, milli azinniklarin temsilcilerinnän hem baska kisilärlän, angilari ilgi göstererlär gerçeklessin Çerçevä Konventiyasi, devam edecek. Danisma Komiteti ısrarlan nasaat eder bu sonucu kablettiktän sora hemen onu toplulaa tanitmaa. Danisma Komiteti bildirer aza-devletlerinä, ani Ministrular Komiteti 2009-un

aprelin 16-sında onayladı Sonuç tıparlamasına baalı hem Danısma Komıtetın baska dokumentlerinä baalı eni kurallar, angıları açıklêêrlar monitoring proteduralarını (bak Rezolütiyayı CM/Res(2009)3, angısı tamannêêr monitoring protedurasına iliskili Çerçevä Konventiyansının 24-üncü-26-inci statyalarına uygun Rezolütiyayı (97)10.

I. TEMEL ÇIKISLAR

Monitoring islemi (protedurası)

6.Moldova çok ciddi yaklasti Çerçevä Konventiyasinin gerçeklesmä uurunda monitoring düzennemesinä hem zamanında verer incelemäk için Devlet raporunu. Danisma Komiteti hos görer, ani ikinci sonuç hem ona uygun Ministrular Komitetin Rezolütıyasi çevirildi alti dilä². Danisma Komiteti hos görer, ani 2006-da yapildi seminar, angisi yardım etti tanitmaa halka ikinci monitoringin çikislarini. Danisma Komiteti ilgiylän not eder, ani 2005-inci yildan beeri geçiriler milli azinniklarlan ilgili çesitli aktivitelär. Milletlärarasi iliskilär bürosu yapti türlü bölgelerdä toplantilar hem seminarlar, baali azinniklarin hem bölgelerin dilleri üzerä Avrupa Hartiyasinnan.

7.Danisma Komiteti nisannêêr, ani üçüncü Devlet Raporunu hazirladi Milletlärarasi iliskilär bürosunnan önderilän çalısma grupasi, angisina girer milli azinniklarin korumak protesinä katilan ministerliklerin temsilcileri hem etno-kultura kuruluslarin Uygulama sovetin baskani. 2008-inci yilda Milletlärarasi iliskilär bürosu geçirdi iki toplantı etno-kultura kuruluslarin Uygulama sovetinä girän kuruluslarin temsilcilerinnän.

8.Ama Danisma Komiteti üürendi, ani Devlet Raporu hazirlanarkan, hesaba alınmadi hepsi milli azinniklarin kuruluslarin görüsleri (fikirleri) hem onnarin çoyuna tanitmadilar raporun son çikisini o zamanadan, açan bu rapor Avrupa sovetinä verildi. Danisma Komiteti tekrarlêêr monitoringin ikinci çevrimindä verilän rekomendatıyayi, neredä teklif eder kuvet organnarini, hazirlarkan Devlet Raporlarini, yapmaa taa yakin hem detayli konsultatiya hem hesaba almaa taa çok milli azinniklarini temsilcilerin görüslerini.

9.21-24 aprelin arasinda Danisma Komiteti Moldovada bulundu. Moldova Hükümetin daveti üzerinä gerçeklesän vizit çerçevesindä düzennendi dialog hepsi ilgili taraflarlan. Hükümet tarafından hazirlanan hem baska kaynaklardan alınan ek bilgilär pek faydaliydilar. Bulusmalar geçtilär diil sade Kisinevda, ama Otaç dolayında da. Danisma Komiteti hos görüslän karsilêêr bu sonucun kabletmäk protesindä Moldovanin isbirliinä hazirliini.

---

² Devlet, rus, ukrain, bulgar, gagauz hem çingenä dillerinä

10. Danisma Komiteti üzülerek (pismanniklan) belli eder, ani bakmayarak Moldova kuvetlerin hem baska ilgili taraflarlarin baris çözüümü aarayisina, Transnistriya büün dä kalêr Moldova Hükümetindän ayiri bölgä. Demäk ki, Moldova kuvetleri saalayamaz Çerçevä Konventiyasinin gerçeklesmesini bu bölgedä. Danisma Komiteti sayêr, ani Transnistriya problemi yok nicä etkilämesin Çerçevä Konventiyasinin ürütmesini baska bölgelerde dä, angilari Moldova Hükümetin kuvet altinda bulunêrlar.

11. Danisma Komiteti teklif eder Moldova kuvetlerini hem hepsi ilgili taraflari birlesmää da taa tez bulmaa dooru hem son çözüüm Transnistriya problemasına. Böylä bir karar lääzim uysun Çerçevä Konventiyasinin printiplerinä, angilari saalêr milli azinniklarin haklarin korumasini Moldovanin bütün topraklarinda.

Monitoringin iki çevrimindän sora Çerçevä Konventiyasinin uygulamasinnan ilgili genel bilgiler

12. Türlü kaynaklardan alınan bilgilerä görä 2009-uncu yilin aprel ayında geçirilän parlament seçimnerindän sora ortaya çikti insan haklarinin uygulamasinda kusurlar. Bu kusurlar kuskulandırêr Danisma Komitetini, çünkü onnar uymêrlar Çerçevä Konventiyasinin printiplerinä hem var nicä negativ etkilesinnär Çerçevä Konventiyasinin Moldovada gerçeklestirmesini.

13. Danisma Komiteti esaba alêr, ani Moldova çok vakit bulunêr zor ekonomika durumunda, bu olay insannarin baska devletlerä göçmenin bas sebebidir . Danisma Komiteti sayêr, ani göçer milli azinniklarindan ksilär da, ama Danisma Komitetindä yok göçmenlerin milletliini gösterän bilgi. Onun için yok nicä belli etmää kaç milli azinniklarindan kisi göçtü.

14. 2004-üncü yilda yapılan son halk sayimina görä miili azinniklardan kisilerin sayisi gerää gibi azaldi, hem dä diisti milli azinniklarin grupalarin sayisi³.

15. Danisma Komiteti nisannêr, ani Moldovadaki ekonomika krizisi dokunêr hepsi çalisa uurlarini, hem dä etkileer Çerçeve Konventiyasini gerçeklesmesine ayirilan yardım miktarini. Ama Danisma Komiteti urgulêr milli azinniklarin korumasina baali çalismalarin önemini, ilk

---

³ 1989 yilda geçirilän halk sayimina görä milli azinniklarin sayisi 100-dä 35,5-ti, buraya girer 13,8% - ukrain, 13% - rus, 3,5% - gagauz, 2% - bulgar, 1% - yahudi, 0,3% - çingenä h.b. Toplam halk sayisi 4 335 360 ksidir. 2004-tä geçirilän halk sayimina görä bu sayi düstü 3 383 332 kisiyâ kadar. Milli azinniklarin payi sade 23,8%: ukrainnär - 8,4%, ruslar - 5,9%, gagauzlar - 4,4%, rominnar - 2,2%, bulgarlar -1,9%, çingenelär - 0,4%, yahudilär - 0,1%, baska milletlär - 0,5%.

öncä gerçekleşän sonuçların iilestirmesini hem dä gelecektä problema olasinniini azaltan çalışmaları.

16.Danisma Komitetin yoktu kolaylıkları aarastirmaa Transnistriyada yasayan milli azinnikların durumunu. Ama türlü kaynaklardan alınan bilgilerä görä Danisma Komiteti nisannêêr , ani Transnistriyada⁴ insannara (onnarın sayısında milli azinniklar da) ilgili haksizliklar olayları var. İkinci Sonucun kabletmesindän sora üürenicilerin hem üüredicilerin durumu devlet dilindä üüretim yapan hem latin grafikasını kullanan skolalarda hiç iilesmedi.

Zakon bazası hem kurumsal strukturalar

17.Devlet kuvetleri yaptı helal çalışmalar, ki gelistirmää milli azinniklarınin haklarını korumak sistemasını hem uygulamaa milli azinnikları korumasına ilisik zakonnarı, ayırca üüretim sferasında. Ama Danisma Komiteti nisannêêr, ani var olan zakon bazasını gelistirmää deyni sonraki (önümüzdeki) çalışmalar yapılmadı, bakmayarak ani bunnar saalanêr milli azinniklardan kisilerin haklarını koruyan hem onnarın kuruluşların hak statuslarını belli edän 2001-dä kabledilän zakon tarafından (bundan sora Milli azinniklara ilgili zakon). Bu zakon öngörer yapmaa var olan zakon bazasında diisiklär, ki olmasın onun içindä Milli azinniklara ilgili zakona aykırılık, hem kabletmää zakon kararlarını, angıları saalayacaklar zakonun gerçekleşmesini. Danisma Komiteti üzüleräk nisannêêr, ani sindiki zakonnar eterli uygulanmêêr. Danisma Komiteti sayêr, ani lääzim yapmaa taa etkin çalışmalar, ki milli azinniklarından kisilerin zakonda saalanan haklarını korumaa.

18.Danisma Komitetinin ikinci sonucunu kablettiktän sora devlet organnarı basladılar taa az ilgi göstermää milli azinniklara ilisik problemaların çözülmesine hem bu sferadaki politikaya. Azalttilar Miiletlärarası iliskilär bürosuna verilän yardımını, alçattılar (düsürdülär) onun statusunu, Üüretim ministerliindä kapadılar Azinnik üüretim kurumunu. Bunnar hepsi gösterer, ani Çerçevä Konventiyasının gerçekleşirmä (uygulama) çalışmalarına deyni da sosyal hem para yardımını azaldı. Milli azinnikların temsilcileri üzülerlär, ani milli azinnikların mirasının korumasına hem gelistirmesine yardımınarı paylastıran sistema diil eterincä açık hem bu protesä katilêr pek az milli azinnikların hem onnarın kuruluşların temsilcileri.

---

⁴ Bak yukarda 3-üncü paragrafı. Bak insan hakları üzerine Evropa daavasını: dosyalar Kaldare hem taa27 kişi Moldovaya hem Rusyaya karşı (aalamı nr.8252/05), Katan hem baska 27-si Moldovaya hem Rusyaya karşı (aalamı nr. 43370/04) hem Çerkavskiy hem baska 98-i Moldovaya hem Rusyaya karşı (aalamı nr. 18454/06).

19.1989-uncu yildan beeri kabledilmedi hiçbir Moldovadaki dillerin statusunna ilgili zakon. Sindiya kadar hep peydalanêr toplumdaki çeşitli grupaların dil eymneri üzerinä diskusiyalar, ama sindi onnar taa az stresli, nekadar on yil geeri. Danisma Komitetini kuskulandırêr diil çoktanka dil identliinä baali problemalar dolayındaki olay hem dâ onun olabilir etkisi Moldova toplumun birliinä (Bak 21-inci paragrafi).

20. Incelemektâ bulunêr diskriminativaya karsi hem kin hem rasizma temelindâ zorlamayi kiskirtmak için cezaları büülmää eni zakon projektleri. Danisma Komiteti umutlanêr, ani eni zakonnar kabledileceklâr en kısa vakitta da diskriminativaya hem rasizmaya karsi güres olacak taa efektif, insannarin çoyu da annayacak, ani bu problemlari lââzim çözmää. Bu sferada pek önemli parlament avukatların çalismaları, onun için lââzim devam etmää eterli desteklemää onnari ileri dooru da.

Milletlârarasi dialog hem saburluk

21.Moldovada milli azinniklar arasi iliskilâr kalêr islää, ama son zaman dil hem kimnik konularin dolayında bir gergin durum ortaya çıktı. Kuskulandırêr, ani dil farklılıklari kullanilêr politika neetlâr için hem toplum bölünmesinin bas sebebidir. Göçmennâr hem çingenelâr zaman zaman kimi informatiya kolaylıklari tarafından yayinnanan sabursuzluklan, diskriminativaylan hem azarlamaklan karsilasêrlar.

22.Kuskulandırêr informatiya kolaylıklarındaki plüralizm eksiklii hem söz özgürlüü kisitlamasi. Dil konularin dolayında geçirilân diskusiyalarda kimi informatiya kolaylıklari kin hem sabursuzluk duygularına yol açêrlar. Mass-mediya kolaylıklari yannis göstererlâr Moldova toplumun çeşitliini, makar ki var tele- hem radio kolverimneri milli azinnikların dillerindâ dâ.

23.Makar ki bitki yıllar içindâ hak korumak organnarina insan haklari hem milli azinnikların haklarını korumaya iliskin üüretim yapildi, çeşitli kaynaklardan devam eder gelmää bilgiler polisin saygisizlik hem kaba davranis olaylari için. Kimi milli azinniklarından kisilâr: göçmennâr, adet olmayan din grupalarından kisilâr hem çingenelâr aalasêrlar, ani hak korumak organnari onnara kaba davranêrlar, zorlêêrlar, sokaklarda tutsak edip arastirmalar (yoklamalar) yapêrlar, korkudêrlar hem baski yapêrlar.

Din özgürlüü haki

24. Musulman grupalari defalarca (2008-inci yilda din kultlari için eni zakon kabledilmesindän sora da) davrandi, ki Moldovada taninsin islam. Ama bu danismalar kaldı dikkatsiz (isidilmedik). Musulman topluluklarindan kisilär aalasêrlar polis tarafindan yapilan yoklamalardan hem agresiyadan.

25. Önemli baslamaa islam kultunu Molldovada kayitlama üzerinde açık bir dialog devlet kuvetlerin hem musulmannarin temsilcilerin arasinda. Evropadaki insan haklari mahkemesinin “Masaev Moldovaya karsi” davanin kararına göre devlet kuvetleri lääzim saalasinnar musulmannarin hem baska dinnerdän olan kisilerin haklarini belirtmää kendi din kimniini, açmaa din institutlarini, kurumnarini hem din birliklerini.

Milli azinniklardan kisilerin haklari üüretim sferasinda

26. Moldova yaptı bir dizi çalisma milli azinniklarin dilindä üüretim materiallarini hazirlamak için. Kimi azinniklarin dilindä denemäk okullari devam ederlär çalismaa. Ama azinniklarin dillerindä üüretmäk sistemasinin gelistirmesini engelleer kaynak eksiklii: skola kiyatlari hem üüsek uurda hazirlanmis üüredicilär.

27. Skolalarda hem baska okullarda milli azinniklara devlet dilini üüretmäk kalêr etersiz, makar ki bitki vakit gerçeklendi çesitli programalar. Moldova Hükümeti lüzim çalissin vermää milli azinniklara taa çok kolaylik üürenmää devlet dilinini, üüseltmää devlet dilini üüretmenin kalitesini, ki milli azinniklar pay alabilsinnär topluluun yasamasinda, devlet uurunda önemli karar almak proteslerindä hem dä devletin sotal-ekonomika yasamasinda.

Çingelerin durumu

28. Moldovada kimi çingenelär yasêrlar islää, ama taa çoyu hep taa karsilasêr hergünkü zorluklarlan yaiamanin hepsi temel sferalarinda. Danisma Komitetin ilk hem ikinci sonuçlarini kablettiktän sora onnarin durumu pek iilesmedi. Küülerin çoyunda çingenelär yasêrlar yoksuzlukta, toplumdan ayiri (izolat). Yoksulluk hem issizlik çingelerin arasinda taa büyük, nekadar öbür milletlerdä. Yapildi türlü çalismalar, ki taa çok çingenä skolalarda üürenäbilsin, ama genä dä gramotasizlik çingenerin arasinda kalêr üüsek uurda. Hep bölä durum daava instantiyalarinda hem topluluun yasamasina katilmakta.

29.Moldova kuvvetleri kabletti 2007-2010 yillinda çingeneleri desteklmäk Hükümet programasini, ani ilestirmää çingenelerin durumunu üretim, saalik korumasi, kultura sferalarinda. Danisma Komiteti sayêr, ani çingelerin integratiasyasy için Hükümet programasi getirmede duyulan rezultat. Danisma Komiteti teklif eder ilerletmää çalismalari hem zeedelemää yardimnari çingenelerin taa ii durumunu saalayan programayi gerçeklestirmää deyni. Önem veriler çingenä temsilcilerinnän hem organizativalarinnän dialog gelismesinä, ani onnar da katilsinnar bu programanın uygulama, monitoring hem deerlendirmä proteslerinä.

Milli azinniklardan kisilerin devlet islerinä etkin katilmasi için haklar

30.Milli azinniklarin temsilcileri geneldä var hepsi seçilmis organnarda merkez hem erli uurda. Ama devletin politika yasamasinda hem devlet uurunda önemli karar almak proteslerindä milli azinniklarin etkin katilmasi engellener, özelliklä, 2008-inci yilda kabledilän politika partiyalar için zakonnan, angisi kisitlêêr azinniklarin haklari korumasini hem negativ etkiler onnarin katilmasini topluluk yasamasina.

31.Devlet önetimindä milli azinniklarin payi sinirlidir, özelliklä az sayida milletlerin hem çingenelerin temsilcileri. Bu sferada efektif monitoring yapilmêêr. Milli azinniklardan kisileri lääzim üretmää devlet dilini hem hazirlamaa onnari, ki pay alabilsinnär devlet önetiminin herbir uurunda.

32.Milletlärarasi iliskilär bürosunda devam eder çalishmasini milli kultura organizativalarin Koordinatiya Soveti. Bu Sovetä girer çeşitli milli azinniklarin kuruluslari, angilarin arasinda göçmenlerin asotiativalari da. Milli azinniklarin temsilcileri üzülêrlär (gücenerlär), ani bitki yillarda Sovetin statusunu alçalttilar, da teklif ederlär karar alan organnarina taa efektif kullanmaa Koordinatiya Sovetin kolayliklarini, bir danisma organi olarak, milli azinniklarin konularinda.

33.Merkez Hükümetin hem Gagauz kuvvetlerin etkileri paylastirmasinda var çok karisiklik, onun için zorlanêr Gagauz avtonomiyasi çalishmasi. Lääzim devam etmää avtonomiyanin çalishmasini düzenneyän dialogu.

II. ÇERÇEVÄ KONVENTİYASININ KİMİ STATYALARINA KOMENTARİYALAR

Çerçevä Konventiyasinin 3-üncü statyasi

“Milli azinniklari” termini belirtmesindä vatandaşlık kriteriyasi

Önceki iki monitoring turlarin çikislari

34.Önceki monitoringlerdä Danisma Komiteti selämnedi Moldovanin çalismalarini kurmaa iliski milli azinniklarin temsilcilerinnän hem organiza tiyalarinnan.

35.Danisma Komiteti üzüler, ani 2001-dä avgustun 28-indä kabledilän milli azinniklarin haklarina hem onnarin organizatiyalarin hak statusuna ilisik 382-nci zakon dokunêr sade Moldova vatandaşlarına. Danisma Komiteti nisannêr, ani yabancilar hep taa karsilasêrlar Moldova vatandaşlıni kabletmäk konusunda zorluklarlan.

Sindiki durum

36.Bakmayarak 34-üncü paragrafta kaydedilän bir sira pozitif diismeklerä, milli azinniklardan o kişilər, kimin yok vatandaşlıi, kullanamêêrlar milli azinniklarin hak korumasina hem onnarin organizatiyalarin hak statusuna ilgili zakonu.

37.Danisma Komiteti pozitif kiymetlendirer Moldova kuvetlerin çalismalarini bulunmaa dialogta çeşitli grupalarlan hem selämnêêr, ani yabancilarin temsilcileri var milli kultura kuruluşlarin Koordinatiya Sovetindä (bak 15-inci statyaya komentariyalari).

Rekomendatiyalar

38.Danisma Komiteti teklif eder Moldova kuvetlerini kullanmaa bir kompleksli yaklasim Moldovada yasayan azinniklarin temsilcilerinnän iliskilerdä.

39.Danisma Komiteti teklif eder Moldova kuvetlerini katmaa Çerçevä Konventiyasinin gerçekleşmä sferasina baska grupalardan Moldova vatandasi olmayan kisileri dä hem onnarin haklarini korumaa deyni kullanmaa milli azinniklar zakonu.

Çerçevä Konventiyasinin 4-üncü statyasi

Diskriminativaya karsi çalïsmalar

Önceki iki monitoring turlarin çikislari

40.Önceki iki monitoring turlarin çikislarinda Danisma Komiteti nisannadi, ani ofital statistikasi iisildeer millet bakimindan diskriminativaya oluslarin sayisini hem denedi, ani toplum pek az biler diskriminativaya problemalari için. Danisma Komiteti urguladi, ani parlament avukatlarina lääzim verilsin ek destek.

Sindiki durum

41.Danisma Komiteti meraklan nisannêêr kuvetlerin çalïsmalarini, ki iilestirmää zakon bazasini, angisi saalêêr diskriminativaya karsi etkileri. Tamannandi diskriminativaya karsi eni zakon proyektï, angisi ge listirer var olan zakon bazasini. Danisma Komiteti ii taraftan nisannêêr, ani bu zakon proyektï getirdi diisikliklär daava dilekçelerin kaydetmä protedurasina hem belli eder, ani denklää yol açan çalïsmalari diil lääzim görmää nicä diskriminativaya.

42.Ceza kanununun 176-nci hem 346-nci statyalirnda yapilan diisikliklär saalayacaklar diskriminativadan koruma çalïsmalarini hem vereceklär taa çok kolaylik uygulamaa ceza sanktilayirini millet bakimindan diskriminativaya olaylarina.

43.Danisma Komiteti pozitiv kiymetlendirer yapilan diisiklikleri hem umutlanêr, ani Hükümet onaylayacak diskriminativaya karsi eni zakonu hem Ceza kanununda düzeltmeleri.

44.Danisma Komitetinä türlü kaynaklardan (maasuz çingenelerdän) bildirildi birkaç millet bakimindan diskriminativaya olaylari. Diskriminativaya olaylarin küçük sayisini açikêêr diskriminativaya yi hem rasizmayi monitoringin ofital sistemasinin eksiklii hem potential kurbannarin, daava organnarin, hak koruma organnarin hem tüm halkin bu konuda bilgi eksiklii. Danisma Komiteti ii taraftan nisannêêr kuvetlerin çalïsmalarini, ani gelistirmää insan haklarini koruma izmetleri belirtän plani 2009-uncu-2012-nci yillara, nereyâ Danisma Komitetindän alinan bilgilerä görä girecek bir ayiri bölüm diskriminativaya karsi çalïsmalar için.

45.Danisma Komiteti selämnêêr, ani insan haklari korumasinda (buraya girer milli azinniklar da) büyük önem veriler parlament avukatlarina. Taa kolay olsun danisma bu instituda açildi bölgä ofisleri. Danisma Komiteti meraklan nisannêêr, ani parlament avukatlarin görevlerine girer

bildirmää halka diskriminatiya problemasını. Danisma Komiteti teklif eder devlet kuvetlerini ileri dooru da desteklemää parlament avukatlarını, ki saalamaa onnarin effektiv çalısmlarını merkezdä hem erli uurda.

Rekomendatiyalar

46.Danisma Komiteti urgulêêr, ani sindi en önemli kabletmää diskriminativaya karsi eni zakonu, devamni yapmaa diskriminativaya olaylarına monitoring, saalamaa insan hakları için (buraya girer diskriminativaya karsi çalısmlar da) 2009-uncu-2012-nci yıllara gelistirilän Planin effektiv uygulamasını.

47.Danisma Komiteti teklif eder devlet kuvetlerini ileri dooru da desteklemää parlament avukatlarını, ki saalamaa onnarin diskriminativaya karsi effektiv hem baamsiz çalısmlarını.

Çingenelerin durumu

Önceki iki monitoring turlarin çıkislari

48.Monitoringin iki önceki turlarında Danisma Komiteti üzgünnüklän nisannardı, ani çingenelär karsilasêrlar sotal-ekonomika zorluklarinnan, topluluktan izolätivyaylan, marginalizativaylan hem diskriminativaylan.

Sindiki durum

49.Türlü kaynaklardan alınan bilgilerä görä, çingenelerin çoyu hep taa karsilasêr hergüncü zorluklarlan yasamanin hepsi temel sferalarında: üretim, saalik koruması, oturma yapicilii, işsizlik hem özellestirmä protesindä toprak edinmäk (bak 15-inci statyaya komentariyalari). Danisma Komitetini kuskulandırêr, ani çingenelär bilmeerlär kendi haklarını hem onnarin yok kolaylıklari korumaa kendi haklarını. Danisma Komiteti pismannıklan nisannêêr, ani önceki monitoringlerin yapılmasından sora çingenelerin durumu hiç diisilmedi.

50.Danisma Komiteti Moldovaya geldiindä türlü kaynaklardan üüendi, ani kimi çingenä usakları duuduunan kayıt edilmeerlär, onnarin yok duuma belgeleri, çünkü parasizlikten çingenelär ödeyämêrlär geç kayıtlamak için para cezalarını, yada usaklar duuêrlar devlet disında. Duuma belgesinin hem baska dokumentlerin eksikliin beterinä çingenelär yasêrlar saalik hem

toplumsal koruma uurunda zorluklar. Danisma Komiteti nisannêr, ani devlet kuvetleri inceleer bu problemai, hem çaarêr yapmaa lââzimni çalismalar, eer üzä çikarsa bölä olaylar.

Rekomendatiyalar

51.Danisma Komiteti teklif eder devlet kuvetlerini yapmaa taa efektif çalismalar çingenelerin denksizlää karsi güresi için hem güçlendirmää onnarin türlü sferalarda diskriminatyaya karsi güresini. Çingenä azinniin temsilcilerinä lââzim bildirmää onnarin haklarini hem saalamaa onnara serbest kolayliklar adalet sistemasina.

52.Danisma Komiteti teklif eder devlet kuvetlerini dikkatli olmaa çingelerin kimnik belgelerin eksiklik durumunda hem yapmaa taa etkili çalismalar, ki çözmää bu problemai.

Bilgi toplamak

Önceki iki monitoring turlarin çikislari

53.Önceki iki monitoring turlarin çikislarinda Danisma Komiteti nisannadi milli azinniklardan kisilerin durumunu yazdiran gerçek bilgilär eksikliini.

Sindiki durum

54.Danisma Komiteti ii taraftan nisannadi, ani 2004-tä geçirilän halk sayimi kismen tamannêr milli azinnklar için bilgileri. Ama kimi dil hem etnos kökenneri için bilgilär gerçek diildir, çünkü kimi sayimcilar diildilär obyektiv. Dil hem etnik kökenneri için soruslar koyuluydu yannis, da halk sayiminda pay alan milli azinniklar dooru annamazdilar onnari. Çingenelerin sayisi da dartismalidir.

55.2004-tä geçirilän halk sayimi sayilêr etnik identliini gösterän statistika bilgilerin resmi bas kaynaa. Sindiki zamanda yapılan halk kayitlarinda da var kayit olan kisilerin milletlii için bilgilär (taa ileri etnik identlii için sorus istediinä göräydi). Halkin etnik identlii için baska ofital statistika bilgilerini devlet kuvetleri toplamêrlar. Devlet kuvetleri bildirdilär Danisma Komitetini, ani buna deyni lââzim eterli destek.

56.Danisma Komitetini sayêr, ani lââzim toplamaa eni gerçek bilgilär milli azinniklarin sotal-ekonomika durumu için hem onnarin üretim uuru için. Bu bilgilerin eksiklii zorladêr devlet kuvetlerini yapmaa gerekli çalismalar, ki çözmää milli azinniklarin karsilastii problemlarini. Bu

zorladêr özelliqlân çingenelerä destek saalayan Planin gerçeklesmesini, çünkü plan tamannandı 2004-tä geçirilân halk sayimin temelindä, ama halizdân çingenelerin sayisi taa büyük (yukarda bak 54-üncü paragrafi).

57.Danisma Komiteti hatirladêr, ani milletlik için eni gerçek bilgilär, angilarini var nicä toplamaa sorusturup insannari istä hem evdä hem yapip toplumsal aarastirmalar, yardım edeceklär gelistirmää milli azinniklar konusunda taa efektif politika. Danisma Komiteti çeker Moldova kuvetlerin önemini o duruma, ani milletlik için bilgilär mutlak saklidir hem, ani kabledilân bilgileri islediktän hem yaydiktan sora onnar düserlär Ministrular Komitetin (97) 18 Rekomendatiasinin statistika neetlän toplanan bilgi korunmasına.

58.Danisma Komiteti nisannêr, ani sonraki halk sayimi olacak 2012-nci yilda. Eni sayimi hazirlarkan, lääzim esaba almaa 2004-tä geçirilân halk sayimina monitoring yapan Halklararası gözledicilerin rekomendatiasinarini, özelliqlân tä o rekomendatiasinari, angilari milletlik hem dil identlii için bilgilerä baali. Önemli eni sayimi hazirlamak protesinä katilsinnar milli azinniklardan kisilär dä, özelliqlân milli azinniklarin dilindä sorus listesini tamannarkan, çünkü 2004-tä geçirilân halk sayiminda soruslarin diil dooru koyulmasi kaynakladi karma-karisiklik hem annasmazlik.

Rekomendatiasalar

59.Danisma Komiteti teklif eder devlet kuvetlerini devam etmää toplamaa milli azinniklarin durumu için bilgilär koruyarak personal bilgilerin halklararası standartlarini.

60.Devlet kuvetleri lääzim saalasinnar milli azinniklarin katilimini eni sayim hazirlamasinda hem bu sferada halklararası rekomendatiasalarin korumasini.

Çerçevä Konventiasinin 5-inci statyasi

Milli azinniklari korumak uurunda institutlar hem politika

Önceki iki monitoring turlarin çikislari

61.Önceki iki monitoring turlarin çikislarinda Danisma Komiteti pozitif kiymetlendirdi devlet kuvetlerinin çalismalarini, ki milli azinniklarin kulturasi gelistirmää, Moldova toplumunda çok kulturaliini korumaa.

Sindiki durum

62.Danisma Komiteti selämnêêr, ani 2004-üncü-2008-inci yillar için hazirlanan insan haklari üzerinä Plana girer milli azinniklari korumak bölümü dä. Danisma Komiteti taa selämnêêr, ani 2005-2009 için Moldova Hükümeti Planında var milli azinniklar için anilmalar.

63.Danisma Komiteti üzüntüylän nisannêêr, ani 2004-üncü yildan beeri küçüldü Milletlärarasi iliskilär bürosuna verilän yardım, düsürüldü onun statusu. Büün Milletlärarasi iliskilär bürosu yasêêr sikinti personal kadrosunda hem para eksikliindä. Danisma Komiteti üzüntüylän nisannêêr, ani 2007-dä Üretim ministerliindä kapadilar milli azinniklarin üretim önetimi, angisinin çalismalarini milli azinniklar kiymetlendirirdi pek üüsek (bak 12-inci statyanin komentayalarina).

64.Danisma Komiteti umutlanêr, ani Moldova Hükümetin gelecek plannarında hem programalarda büyük önem verilecek milli azinniklarin korumak sferasına. Danisma Komiteti teklif eder devlet kuvetlerini desteklemää Milletlärarasi iliskilär bürosunu onun milli azinniklarin hem milletlärarasi iliskilerin konusunda devlet politikanin koordinatörü olarak çalismalarini.

65.Lääzim desteklemää ministerlikleri, özelliklän üretim ministerliini, milli azinniklarin problemlerin çözülmesinde.

Milli azinniklarin kultura hem milli identliini korumak hem gelistirmäk uurunda destek

Önceki iki monitoring turlarin çikislari

66.Önceki iki monitoring turlarin çikislarında Danisma Komiteti teklif etti devlet kuvetlerini yardımcı olmaa, ki milli azinniklardan taa çok kisi katilsin devlet destek uurunda kararın almak protesinä. Danisma Komiteti teklif etti taa çok desteklemää kimi grupalari, özelliklän ukrain, çingenä hem gagauz azinniklarini.

Sindiki durum

67.Danisma Komiteti selämnêêr, ani devlet kuvetleri destekleer milli azinniklarini türlü uurlarda: yardım eder muzeylerä, yardım eder festival hazirlamaa, anmak taslarini koymaa. Kisinevdaki Milletlär evi oynêêr büyük rol milli azinniklarin organizativalarin çalismalarında.

68.Danisma Komitetinnän görüşmelerdä katilimcilarin çoyu nisannadilar, ani azinniklara yardım daatim sistemasında yok açıklık hem bu sferada kararların almak proteslerinde pay alêr pek az

milli azinnikların temsilcileri. Danisma Komiteti nisannêr, ani çok önemli, ki devlet yardımı için karar almak protesindä pay alsınar milli azinnikların temsilcileri.

69.Danisma Komiteti esaba alêr, ani kimi kasabalarda, Otaç gibi, çingenelerä ilgili özel strategiyalar alındı, ama çingenelâr aalastılar, ani erli kuvetlâr kayıl olmadılar desteklemää onnarın kultura hem milletliini korumak hem gelistirmäk uurunda çalismalarını.

70.Baska azinnikların temsilcileri dä aalastılar, ani görmeerlâr eterli yardım, özelliklä az sayıda olan azinniklar grupaları, nicä tatarlar, angıları karsilasêr dil korumak uurunda büyük zorlukları. Gagauz azinniın temsilcileri nisanêrlar, ani gagauz dilini hem kulasasını korumak uurunda çalismalar desteklenen etersiz.

Rekomendatıyalar

71.Danisma Komiteti teklif eder devlet organnarına saalasınar milli azinniklara verilân yardım datılmasının transparentliini hem merkezdä, hem erli urda.

72.Danisma Komiteti teklif eder devlet organnarını taa çok dikkat etmää milli azinnikların (buraya girer küçük sayıda milli azinnikların grupaları da) dil hem kultura korumak uurunda çalismalarına.

Çerçevä Konventiyasının 6-inci statyası

Milletlârarası hem kulturalararası ilişkiler

Önceki iki monitoring turların çıkışları

73.Önceki iki monitoring turların çıkışlarında Danisma Komiteti nisannadı, ani Moldova toplumu kurdu uyumnu milletlârarası ilişkiler, ama düşündürer o fakt, ani dil farklılıkları hem millet hem devlet identliinin yollarını aaramak devam eder gerginlik yaratmaa.

74.Danisma Komitetini üzülde sabursuzluk olayları ayırı milli azinniklara karşı, özelliklä çingenelerä hem evropalı olmayan göçmenlerä hem dä diil traditional din grupalarından kişilere.

Sindiki durum

75.Bakmayarak, ani farklı grupalardan kişilerin ilişkileri islää, dil problemasınan ilgili gerginlik hep artêr. Danisma Komitetini kuskulandırêr bu problemlerin durumu 2009-da aprelin 5-ində yapılan parlament seçimnerindän sora. Komiteti kuskulandırêr insan hakları ihlalleri, angıları üzä çıktı parlament seçimnerindän sora.

76.Danisma Komiteti sayêr, ani dil annasmazliklari kullaniêr politika neetleri için hem toplum bölünmesinin bas sebebidir. Politika dartismalarında sik göräbiliriz dil temelindä sabursuzluk örnekleri. Danisma Komitetini kuskulandırêr bu gelismelär, angilari var nicä getirsinnär zarar Moldovadaki toplum iliskilerine.

77.Türlü kaynaklardan bilgilerä görä çingenelär hem yabancilar hep taa karsilasêrlar sabusuzluklan, kötü davranmaklan hem diskriminativaylan, makar ki resmi olarak kayitlanêr pek az daava aalasmasi. Rasizmaya hem diskriminativaya karsi çalismalar uurunda var olan zakon bazasi pek siirek kullaniêr. Diil adetçä din grupalarından ksilär da karsilasêrlar sabursuzluk olaylarinnan. Kayit edildi ayiri antisemitizm olaylari, nicä kiskirtici konusmalar, yahudi anit taslarin hem mezarliklarin saygisiz lekelemesi.

78.Göçmenlerin temsilcileri bildirdilär Danisma Komitetini, ani karsilasêrlar türlü engellärlän din adetlerini gerçeklestirmesinde (bak 8-inci statyaya komentariyalari) hem devlet disina vize almasinda. Bu olaylar engeller yabancilarin integrativasini Moldova topluluuna, makar ki onnarin çoyu yasêr pek çoktan bu topraklarda. Danisma Komiteti nisannêr, ani Moldova vatandasliini isteyän kabletmää ksilär karsilasêr zorluklarlan, çünkü hak koruma organnari, angilari lääzim uygulasinna Vatandaslik için Zakonu, onu diil dooru annêrlar. Bu isi zorladêr baska administrativ engelleri da. Danisma Komiteti urgulêr, ani çok önemli, ki Moldova kuvetleri gelistirsinnär efektif integrativya politikasini sotal dayanisi güçlendirmäk için.

Rekomendativalar

79.Devlet kuvetleri lääzim yapsinnar taa etkin çalismalar sabursuzlaa karsi, ki kurmaa karsilikli annayis hem saygi (buraya girer din çeşitliinä saygi) atmosferasini. Özel önem veriler politikada sabursuzluk olaylarina karsi çalismalara.

80.Diskriminativya hem antisemist olaylari lääzim islää incelensin hem cezalansin. Devlet kuvetleri lääzim devamni yapsinnar bu olaylara monitoring.

81.Danisma Komiteti teklif eder devlet kuvetlerini gelistirmää göçmenlerin integrativasini Moldova topluluuna hem da yapmaa etkili çalismalar, ki çözmää Moldova vatandasliini kabletmäk protesindä göçmenlerin karsilastii problemlarini.

Informatiya kolayliklari

Önceki iki monitoring turlarin çikislari

82. İki önceki monitoring turlarin çikislarinda Danisma Komiteti üzüntüylän nisannadi, ani informatiya kolayliklari kullaniêr sabusuzluk kiskirtmalari için hem ani Moldovadaki informatiya kolayliklarinda eksik fikir çokluu.

Sindiki durum

83. Danisma Komiteti nisannêr, ani Moldovadaki informatiya kolayliklarinda var serioz kusurlar. Çok sayida milletlärarasi hem milli raporlarina görä Danisma Komiteti nisannêr plüralizm eksikliini hem söz serbestliin üzerinä yapilan kisitlamalari, özelliklän bitki vakitlarda.

84. Danisma Komitetini kuskulandirêr, ani kimi informatiya kolayliklarinda sabursuzluk hem kin tanitilêr, özelliklän dil identliin hakinda diskusiyalarda. Informatiya kolayliklarinda yayinnanêr stereotiplär, öngörüslär, çingenelerä, yahudilerä hem göçmennerä karsi sabursuzluk, makar ki informatiya kolayliklarini gözledän organnarina kimsey aalasmadi. Danisma Komitetindä yok bilgi nesoy çalismalar yapêr devlet organnari bölä olaylara karsi. Bu konularda konsultatiyalar milli azinniklara yapilmêr. Danisma Komiteti sayêr, ani bu situatiya uymêr Çerçevä Konventiyasinin 6-nci statyasinda belirtelän printiplerinä.

85. Danisma Komiteti selämnêr 2006-da kabledilän televidenye hem radio yayin Kanunu, angisi yasaklêr kin kiskirtmasini hiç bir formada: rasizma temelindä, din, millet, seksual temelindä. Televidenye hem radio yayin Kanununa girer azinniklar dilindä kolverimnerin yayinnamasini saalayan kurallar (bak 9-uncu statyaya komentariyalari). Danisma Komiteti nisannêr, ani tele hem radio Koordinatiya Soveti cevap eder Kanunun gerçeklesmäk monitoringi için.

Rekomendatiyalar

86. Lääzim yapmaa etkili çalismalar, ki engellemää informatiya kolayliklarinda önyargili hem sabursuzluklu konusmalari. Ama bu çalismalar diil lääzim kisitlasinnar informatiya kolayliklarin redaktiya serbestliini. Etnik yada din temelindä kinä yol açan konusmalar lääzim cezalandirsinnar.

87.Lääzim saalamaa halka serbest yol informatiya kolayliklarini gözledän organnarina hem da kin kiskirtan olaylari üzerinä hem diskriminatiya konusmalari üzerinä aalasma kayitlama protedurasina. informatiya kolayliklarin kontrol altinda lääzim yapilsin milli azinniklara konsultatiyalar.

88.Informatiya kolayliklarinda lääzim kaldirmaa problemlari, angilari baali saburluk atmosferasini kurmak protesinä, kulturalar arasi dialog hakinda, diskriminativaya karsi çalismalar için, ki bu konusmalarda pay alsinnar hem moldovannar, hem da milli azinniklar.

Politiya

İki önceki monitoring turlarin çikislari

89.İki önceki monitoring turlarin çikislarinda Danisma Komitesi gösterdiydi, ani insannar, özelliklä çingenelär hem yabancilar, karsilasêrlar diskriminativaylan hem azarlamaklan hak koruma organnarin tarafindan.

Sindiki durum

90.Danisma Komitesi endiselener, ani türlü kaynaklardan bilgilere göre 2009-uncu yilin aprelin 7-sindä olaylardan sora hak koruma organnari tarafindan yakisiksiz davranis gördülär. Bu olaylar negativ etkiler topluluun saburlu hem karsilikli saygili atmosferasini.

91.Danisma Komitetindä var bilgilär, ani milli azinniklardan kisilär, özelliklä çingenelär, evropali olmayan göçmennär hem diil traditiyali grupalarindan kisilär hep taa karsilasêrlar aazdan hem fiziksel azarlamaklarlan, zorlamaklarlan, sokakta yakalamaklarlan hem yoklamaklarlan, hem da baska baskilarlan politiya tarafindan. Var olaylar, ani insannari azarlêrlar irkçi kin temelindä. Musulmannar aalasêrlar, ani onnarin toplanti erindä yoklama yapilêr. Bölä hak koruma organnarin davranmasini hiçkimsey sistematik olarak incelemeer hem cezalamêr. Moldovada yok baamsiz bir organ, angisi yapacak monitoring politiya organnarin davranmasina hem kaydedilän aalasmalarin aarastirmasina. Danisma Komitetini kuskulandırêr bu situatiya, angisi uymêr Çerçevä Konventiyasinin 6-nci statyasina.

92.Danisma Komitesi pozitif kiymetlendirer hak koruma çalisannarin üretim hazirlamasini insan hem milli azinniklar haklari için, çok milletli toplumda çalismak özellikleri için.

Azinnikların kompakt erlesim erlerindä devamni düzennener toplantılar halkın hem hak koruma organnarın arasında. Danisma Komiteti nisannêr, ani çingenelerä verilän üüsek okullarda üüretim kvotasi (bak 12-nci statyasına komentariyalari) özellikläñ Politiya Akademiyası için geçerili, ama sindiyadan çingenelär bu kolaylıı kullanmadılar. Belirtiler, ani 2006-da kabledildi Politiya etikası hem deontologiya için Kanun.

Rekomendatıyalar

93.Danisma Komiteti teklif eder devlet kuvetlerini yapmaa etkili aarastırmalar politiyanın haksız davranmasına hem, gerektii zaman, cezalandırmaa. Devlet kuvetleri lääzim yapsınнар efektif çalısmalar, ki durdurmaa politiyada çalısnarın zeedä etki kullanmasını hem irkçilik içerän davranmalarını. Lääzim kurmaa *baamsız bir organ, angisi yapacek monitoring politiya organnarın davranmasına hem kaydedilän aalasmaların aarastırmasına*.

94.Lääzim saalamaa, ki milli azinniklardan kisilär, özellikläñ çingenelär, çalıssınнар politiyada. Lääzim gelistirmää hak koruma organnarda çalısnarın üüretimini insan hem milli azinniklar hakları uurunda, hem da politiya hem milli azinniklar arasında dialog uurunda. Gereker uygulamaa hak koruma organnarın üüretim programaları, esaba alarak polietnik topluluun özelliklerini.

Çerçevä Konventiyasının 7-nci statyası

Politika partiyalar için zakon

İki önceki monitoring turların çıkisları

95.İki önceki monitoring turların çıkislarında Danisma Komiteti kuskulanardı, ani politika partiyalar için zakonun statyalari vardı nicä kisitlasınнар milli azinniklardan kisilerin serbestliini kurmaa politika birlesmelerini hem engellesinnär onnarın aktiv katılmasını topluluun islerindä.

Sindiki durum

96.2007-nci yılın dekabri ayında kabledildi politika partiyalar için eni zakon. Danisma Komiteti pismannıklan nisannêr, ani zakon yasaklêr kurmaa politika derneklerini milletlik yada etnik temelindä. Eni zakona görä politika partiyasını kayıtlamaa deyni lääzim olsun en az 4 000 aktiv üye, onnar lääzim yasınnar devletin bçgesel birimnerin yarisında, hem da en az 120-sär üye lääzim olsun herbir bölgedän.

97.Danisma Komiteti taniyêr, ani milli azinniklardan kisilärin var haklari seçilmää politika partiyalarin listesindä türlü seçim organnarina, ama onu kuskulandırêr, ani politika partiyalar için zakunun kimi statyaları sinirlêêr azinniklari politika biliklerin kurmasında, angilari temsil edäbilecekti onnarin yasal isteklerini. Bu partiyalar vardi nicä temsil etsinnär milli azinniklarin beklentilerini seçim organnarında, özelliklär azinniklarin kompakt oturduu bölgelerindä (bak 15-inci statyaya komentariyayi). Butakim Danisma Komiteti süpelener, ani bu zakon uyêr Çerçevä Konventiyanin 7-nci statyasına.

98.Danisma Komiteti çeker devlet kuvetlerin önemini kendi Tematika Sonucuna milli azinniklarin aktiv katilmasi için devletin kultura, sosial hem ekonomika yasamasında hem devlet islerin gerçeklestirmesinde, angısına görä politika partiyalarını kurmaa deyni sartlar “diil lääzim haksiz kisitlasinnar milli azinniklardan kisilerin kolayliklarini kurmaa bölä birliklär hem butakim kisitlasinnar onnarin politika yasamasında hem karar almak protesindä pay almasini”.

Rekomendatiyalar

99.Danisma Komiteti teklif eder devlet kuvetlerini yapmaa gerekli çalismalar, buraya girer yasal çalismalar da, ki yok etmäâ haksiz kisitlamalari milli azinniklarin beklemelerini teslin edän politika partiya kurmak protesindä.

Çerçevä Konventiyasını 8-inci statyası

Din serbestlii haki

İki önceki monitoring çikislari

100.İki önceki monitoring çikislerinde Danisma Komiteti kuskulanarak nisannadi, ani musulmannar dokusêrlar zorluklarlan kendi islam dinini Moldovada kayıt etmäâ çalisarkan. Komiteta bildirdilər, ani hak koruma organnari agresiv davranêrlar musulmannara onnarin din adetlerini geçirilän eerlerdä. Danisma Komiteti pismanniklan deneer, ani tatar azinniklarin istekleri, ki Kisinev mezarliında verilsin onnara deyni ayiri erlär, devletlär karsilamadilar.

Sindiki durum

101.Danisma Komiteti selämnêêr, ani Kisinev mezarliında var ayiri erlär musulmannara deyni, hem teklif eder devlet kuvetlerini ileri dooru da devam etmäâ milli azinniklarlan dialogu, ki çözmää bölä problemlari gelecektä.

102.Danisma Komiteti nisanêêr, ani din kultlari için Zakon kabledildi 2007-nci yilin avgust ayinda. Bu zakona görä din organizatiyalarin kayitlamasi Adalet Ministerliin görevi. Vardi umut, ani bu zakon yardim edecek azaltmaa administratiya engellerini, angilari peydalanêr din organizatiyalarin kayitlamasinda.

103.Hep ozaman Danisma Komiteti nisannêêr, ani musulman organizatiyalari, özelliklä Moldovada bulunan musulman ruh orhanizatiyasi, eni zakonun çalismaa basladiktan sora birkaç kerä danisti, ki kayitlamaa Moldovada bu organizatiyayi, ama hepsi bosuna. Bir taraftan devlet kuvetleri söledilär, ani bu danismalar hazirlanmamis din kultlari için Zakonun yasalarina uygun. Öbür taraftan musulman azinniin temsilcileri aalasardilar, ani karsilasêrlar haksiz hem asiri ölçüdä engellärlän, angilari peydalanêrlar onnarin dinini kayitlamak çalismalarinda, hem da ani devlet kuvetleri girmää onnarlan dialoga bu konuda.

104.Danisma Komiteti endiselener, ani musulmannar hep taa karsilasêrlar hak koruma organnarin tarafindan baskiylan, onnarin toplanti erlerinä salginnan, özelliklä cumaalarda, açan din slujbalari geçer, asiri ölçüdä kontrollän, buraya girer finans konrolu da. Musulmannara engel eder kiralamaa din adetleri için er, çünkü onnarin yok ofitial registratiyasi.

105.Danisma Komiteti sayêr bu situatiyayi endiseli. Danisma Komitetin bakisina görä o fakt, ani Moldova halkin coyu pravoslav, diil lääzim engellesin diil traditional din grupalarin din serbestliini hem onnarin haklarini kurmaa kendi din kurumnarini, organiza tiyalarini hem asotiatiyalarini, angilarini saalêêr Çerçevä Konventiyasinin 8-inci statyasi.

Rekomendatiyalar

106.Danisma Komiteti teklif eder Moldova kuvetlerini baslatmaa dialog musulman temsilcilerinnän Moldovada islam dinini kayitlamak konusunda. *Masaev Moldovaya karsi* daavada Evropa insan haklari sovetindä alinan kararın isiinda, devlet kuvetlerinä teklif ediler saalasinnar musulmannarin hem baska din konfesiyalarindan kisilerin din serbestlii haklarini, vermää onnara hak engelsiz kurmaa kendi organizatiyalarini hem asotiatiyalarini. Bu neetleri gerçeklestirmää deyni lääzim yapmaa konsultatiyalar hem vermää ek destek.

Çerçevä Konventiyasinin 9-uncu statyasi

Milli azinniklarin informatiya kolayliklarina yol açiklii için zakon bazasi

Iki önceki monitoring turlarin çikislari

107. İki önceki monitoring turlarin çikislerinde Danisma Komitesi pozitif kiymetlendirdi devlet kuvvetlerini, ki vermää taa çok kolaylik milli azinniklarina elektron informatiya kolayliklarina. Bu olay gerçeklendi zakon bazasi gelistirmäk üzerinä.

Sindiki durum

108. 2006-nci yilda kabledildi tele hem radio Kanunu, angisi belli etti eni kurallar yayinnama protesindä milli azinniklarin dillerini kullanmak uurunda. Bu kanuna görä devlet dilindä kolverimnerin sayisi 2010-uncu yildan sora üzdä etmis hem üzdä seksän olacak. Taa ileri bu kvota üzdä altmis besti. Bu kanun etkiler Kisinev hem Belti kasabalarini hem onnarin dolaylarini, hem dokunmêêr milli azinniklarin kompakt erlesim bölgelerinä. Danisma Komitesi endiseli nisannêêr, ani bu eni kvotayi belli ettiktän sora, özel radio hem televideniye kanalların olmayacak kolayliklari yayinnamaa azinniklar dillerindä kolverimnerini Kisinev hem Belti kasabalarında, makar ki bu kasabalarda yasêêr milli azinniklardan çok kisi. Hep ozaman Danisma Komitesi nisannêêr, ani insannarin öoyu var nicä baksin Moldovada yayinnanan komusu devletlerin tele hem radio kolverimnerini baska dillerdä.

109. Danisma Komitesi nisannêêr, ani azinniklarin kompakt erlesim bölgelerdä toplumsal tele hem radio kolverimnerin sayisi lääzim olsun en az üzdä irmi. Hem azinniklarin dillerindä yayinnayan özel tele hem radio kanallari lääzim en az üzdä irmi kolverimnerini devlet dilindä yayinnasinnar.

Rekomendatiyalar

110. Danisma Komitesi teklif eder devlet kuvvetlerini kurmaa lääzimni sartlar, ki var olan dil kvotasi engellämesin milli azinniklar dillerindä informatiya kolayliklarin çalimasini.

Milli azinniklarin dillerindä tele - hem radio yayinnari

Iki önceki monitoring turlarin çikislari

111. İki önceki monitoring turlarin çikislerinde Danisma Komitesi gösterärdi, ani milli azinniklarin dillerindä kolverimnär var, ama onnarin sayisi karsilamêêr azinniklardan kisilerin

ihtiyaçlarını. Özellikle bu etkilerle ukrain azınlıklarını hem de küçük sayıda azınlıkları. Danisma Komitesi nispeten milli azınlıkların dillerinde kollektiflerin eksikliğini küçüldü, neredeyse kompakt yaşayan milli azınlıkları.

Sindiki durum

112. Danisma Komitesi nispeten, ani toplumsal tele- hem radio kanalları devam ederler yayınlamaa kollektifler milli azınlıkların dillerinde (ukrain, gagauz, bulgar, çingenä hem rus) hem hepsi azınlıklara deyni rus dilinde kollektifler. Toplumsal radio yukarıda sıralanan dillerden kaare yayınlârlar idis hem polonya dillerinde.

113. Ama Danisma Komitesini kuskulandırer tele- hem radio yayınlama sferasında situatyanın kötüleşmesi ikinci sonucu kablettikten sora. Milli azınlıklar uyguladılar Danisma Komiteden buluşmalarda, ani 2004-üncü yılda yapılan toplumsal tele- hem radio kanalların reorganizatıyasından sora milli azınlıkların dillerinde kollektiflerin sayısı azaldı hem de milli azınlıklar için programlar yayınlârlar prıym vakıtta. Onnar bildirdiler, ani kollektiflerin kalitesi kötüleşti, çünkü duyulêr destek eksiklii hem toplumsal kanallarında azınlıkların dillerinde kollektifleri için cevap edên kişilerin serbestlik kisitlii. Milli azınlıkların bakısına göre toplumsal informatıya kolaylıkları diil dooru göstererler Moldova topluluun çok kulturali karakterini.

114. Danisma Komitesini bildirdiler, ani milli azınlıklardan kişilerin, onların toplu yasaları erlerde, yok kolaylıkları prıym vakıtta bakmaa azınlıkların dillerinde kaliteli programlar. Butakim onların var bir çıkisi – milli azınlıkların dillerinde bilgi almaa yabancı tele- hem radio kanallarından, özellikle rus kanallarından. Çingeneler da, nice da az sayıda azınlıklardan kişiler, karsılaşrlar kendi dillerinde informatıya kolaylıkların eksikliinnän.

Rekomendatıyalar

115. Danisma Komitesi uygulêr, ani pek önemli uygulamaa 2006-da kabledilen tele- hem radio kanununu, özellikle kanunun o statyalarını, angılarında sölenen Moldova topluluun kultura, dil hen din çeşitli için. Lââzim yapmaa ek çalışmalar, ki saalamaa toplumsal televidenyayı azınlıkların dillerinde, küçük sayıda azınlıkların dillerinde da, kollektiflerlän.

Çerçevä Konventiyasını 10-uncu statyası

Lingvistika politikası

İki önceki monitoring turların çıkışları

116.Danisma Komitesi nisannadı, ani Moldovada yok düzenni pozitiya devlet lingvistika politikasında. Danisma Komitesi teklif etti devlet kuvvetlerini tamannarkan bu uurda eni zakon bazasını yada eni strategiyaları esaba almaa Moldovadaki lingvistika situatıyanın hepsi özelliklerini.

Sindiki durum

117.Danisma Komitesi nisannêêr, ani ikinci sonucu kablettiktän sora dillär için zakon bazası düsilmedi, makar ki toplumda devam eder dil identlii hakkında diskusiyalar (bak 6-nci statyaya komentariyalari). Bundan kaarä Danisma Komitesi pozitif nisannêêr, ani Moldova basladı kurmaa dialog, ki onaylamaa regional dillerin yada milli azinnikların dillerin üzerinä Evropa annasmasını. Komitet umut eder, ani yakın gelecektä Moldova onaylayacak bu annasmayı.

118.Kimi milli azinnikların temsilcileri sölerlär, ani administrativ organnarinnan iliskilerindä azinnikların dillerini kullanması, rus dilindän kaarä, sinirlidir. Danisma Komitesi endiselener, ani gagauz azinniklardan kisilär aalasêrlar, ki Gagauziyanın avtonomiya statusu için zakon yardım etmeer çözmää gagauz halkın dil hem kultura koruma problemalarını: gagauz dili pek şirek kullanilêr administrativ organnarinnan iliskilerdä (bak 5-inci statyaya komentariyalari).

119.Danisma Komitesi annêêr, ani milli azinnikların çoyu kullanêrlar rus dilini devlet organnarlarinnan iliskilerdä, hem ani rus dili kalêr milletlärarasi konusmaların dili. Danisma Komitesi sayêr, ani devlet kuvvetleri lääzim versinnär zeedä önem diil sade rus azinniin, ama baska azinnikların da, dil identliin korumasına. Varsa nicä, açan karsilasêr Çerçevä Konventiyasının 2-nci paragrafın 10-uncu statyasında sartlar, lafetmää administrativ organnarinnan ukrain, bulgar, gagauz hem çingenä dillerindä. Bunu gerçeklemek için lääzim devlet çalisannarina azinnikların dillerinnän ilgili becermeklär yapmaa.

120.Danisma Komitesi selämnêêr, ani 2008-dä parlament avukatların yardımınan Magistraturanın üüsek soveti hatırlatti daavalara, ki lääzim saygi duymaa tutuklanın haklarına, angılarına görä bilgilär hem onun haklar koruması lääzim onun dilindä geçsinnär, bunu saalêêr Çerçevä Konventiyasının 3-üncü paragrafın 10-uncu statyası. Parlament avukatların yardımını saaladı çok sayıda aalasmalar, ki daavalar sade devlet dilindä gerçeklenêrlär. Bundan sora bölä aalasmalar kayıt edilmedi.

Rekomendatıyalar

121.Danısma Komıteti teklif eder devlet kuvetlerini göstermää dil konularında dengeli bir yaklasım hem esaba almaa Moldovanın dil çeşitliini. Açıan karsilasêr Çerçevä Konventiyasının 10-uncu statyasındaki sartlar, Danısma Komıteti teklif eder yardım etmää kullanmaa hepsi azınnıkların dillerini erli administrativ organnarınnan iliskilerdä.

Çerçevä Konventiyasının 12-nci statyası

Üretim sferasında çingenelerä deyni denk kolaylıklar

İki önceki monitoring turların çikislari

122.Danısma Komıteti iki önceki monitoring turlarında nisannardı, anı çingenelär hep taa karsilasêrlar üretim sferasında zorluklarlan, bakmayarak anı bitki vakıtlar yapıldı türlü çalısmalar, ki iilestirmää onnarın durumunu. Bu zorluklar getirdi onnarın topluluktan izolätıyasına hem marginalizatıyasına. Onnar katılmêrlar devletin ne ekonomika, ne toplumsal, ne da politika yasamasına.

Sındaki durum

123.Danısma Komıteti pozıtiv kıymetlendirir 2008-dä kabledilän Üretim için eni kanunu, angısında urgulanêr, anı üretim sistemasinin bas sebebi ilerletmää denk üretim kolaylıklarını, bakmayarak kisilerin sotal statusuna, milletliinä, etnik, din hem politika identliinä. Devlet kuvetleri nisannadılar, anı çingeleri desteklemäk programasında en önemli üretim sferası olacak. Danısma Komıteti umutlanêr, anı en kısa vakıtta hazırlanacak hem uygulanacak çingene lerin istoriyasında, dilindä hem kulturasında kurrikulum.

124.Danısma Komıtetini bildirdilär, anı yapılêr çalısmalar, ki üretim sferasına kaplamaa taa çok çingenä usaklarını, açılêr hazırlamak klasları, anı hazırlamaa usakları baslangıç klaslar için. Saalanêr baska tür yardımnar, nicä skolalarda, ölä da ikola disında çalısmalarda. Komıtet sevıner, anı bu çalısmalar verer islää rezultatlar.

125.Danısma Komıtetini üzülde, anı baslangıç skolaya gider sade çingenä usakların üzdä etmisi, özelliklä ikolaya gitmeer kızlar. Çingenelerin arasında pek üüsek bilgisizlik uuru. Komıtet esaba alêr, anı çingenelerin çoyu devlet disında çalisêrlar da göçerlär bütün aylelärlän. Danısma

Komiteti taa nisannêr, ani kimi bölgelerdä, nicä Skinosa, çingenelerin usaklari skolalarda ofital kayitli, ama oraya gezmeerlär. Hem hiç bisey yaplimêr, ki bu usaklar gelsinnär skolaya.

126.Danisma Komiteti bildirildi, ani çingenelerä veriler üüsek okulda üürenmää deyni kvota, ama yazik ki saalamêr çingenelerin ilgisini üürenmää üüsek okulda. Çingenä azinniklarin temsilcileri söleerlär, ani bu kvota vermeer kolaylik ayirmaa istediin üüretim sferasini, ama taa çok engelleer onnari diil lääzimni mesleklärlän yada pedagogika üüsek okullarinnan. Danisma Komiteti sayêr, ani önemlidir üüretmää çingeneleri pedagogika uzmanliklarina, ama lääzim vermää onnara kolaylik üürenmää üüsek okullarda baska sferalarda da, ki saalamaa onnarin katkisini devletin toplumsal, sosial hem ekonomika yasamasinda.

Rekomendatiyalar

127.Danisma Komiteti teklif eder Moldova kuvetlerini yapmaa taa etkin çalismalar, ki azaltmaa hem yok etmää çingenelerin üüretim uurunda eksikleri, yapmaa efektif çalismalar, ki gerçeklestirmää çingeneleri desteklemäk programasini. Bu çalismalar lääzim olsunnar uzun süreli hem katsinnar hepsi ilgili taraflari, hem da çingeneleri.

128.Danisma Komiteti teklif eder devlet kuvetlerini diistirmää çingenelerä verilän sindiki kvota sistemasini üüsek okullarda üürenmäk için, ani çingenä studentlerin olsun kolayliklari pay almaa üüretim herbir sferasinda.

Kulturalar arasi üüretim

İki önceki monitoring turlarin çikislari

129.İki önceki monitoring turlarin çikislarinda Danisma Komiteti endiseylän nisannadi, ani skolalarda milli azinniklarin kulturasi, istoriyasi hem traditiyalari için bilgilär diil taman hem ani Moldova topluluun çok kulturali karakteri dooru gösterilmeer.

Sindiki durum

130.Danisma Komiteti pozitiv nisannêr, ani Milli azinniklar institutu, makar ki sindi adlanêr Kultura mirasi institutu, devam eder aarastirmalarini milli azinniklarin kultura hem istoriya uurlarinda.

131.Danisma Komiteti selännêêr, ani skolalarda açıldı eni fakultativ predmeti ‘Taniyalim taa islää biri-birimizi’, angisi saalêêr türlü milli azinniklardan usakların arasinda karsilikli saygi. Bundan kaarä skolalarda, neredä milli azinnikların dilleri üüreniler, ders olarak veriler rusların, ukrainnerin, gagauzların hem bulgarların istoriyasi, kulturasa hem traditiyaları.

132.Danisma Komiteti pismannıkan nisannêêr, ani bu predmetlär yok devlet dilindä üüretim yapan skolalarda, ani üürenicilär pek az bilerlär milli azinniklar için. Skola kiyatlarında var az bilgi çingenelerin istoriyasi, dili hem kulturasi için. Danisma Komitetin bilgilerinä görä Moldovada devam eder diskusiyalar türlü grupaların dil identlii için. Skoladaki üüretim lääzim göstereyin Moldova topluluun dil hem kultura çeşitliini kimseyin yanini tutmadaan hem desteklesin insannar arasinda saburluk, kulturalar arasi dialog hem karsilikli saygi.

Rekomendatıyalar

133.Danisma Komiteti teklif eder Moldova kuvetlerini vermää hepsi üürenicilerä kaliteli bilgilär milli azinniklardan kisilerin, onnarın sayısında çingenelerin da, istoriya hem kultura zenginlii için. Lääzim yapmaa gerekli çalismalar, ki gelistirmää karsilikli saygiyi hem kulturalar arasi dialogu.

Çerçevä Konventiyasının 14-üncü statyasi

Milli azinnikların dillerindä aarastırma hem üüretim

İki önceki monitoring turların çikislari

134.İki önceki monitoring turların çikislerinde Danisma Komiteti nisannadi, ani hep taa var azinnikların dillerini üüretimindä problemalar, nicä skola kiyatlari eksiklii hem üüredicilerin hazırlaması, makar ki yapıldi türlü çalismalar, ki gelistirmää azinnikların dillerini üüretim sistemasini.

135.Danisma Komiteti üzüleräk nisannadi, ani çingenä dili skolalarda üürenilmeer. Milli azinnikların dillerin kullanması (rus dilindän kaarä) üüretim dili olarak sinirlidir.

Sindiki durum

136.Danisma Komiteti nisannêêr, ani ikinci sonucun kabledilmesindän sora azinnikların dillerindä üüretimi uygulamaa deyni diisikliklär yapılmadi. Milli azinnikların dillerini üüretmek

saalanêr sade rus skolalarında. Bunun için milli azinniklardan ksilâr prost bileerlâr devlet dilini (angisi onnara deyni ikolada üürenilân üçüncü dil olêr), makar ki devlet dili hepsi skolalarda üüeneriler. Kimi bilgilerä görä bölä sistema arttirêr milli azinniklardan kimi kisilerin tendentiularini terk etmää kendi milletliini da tanitmaa kendini nicä rus.

137.Milli azinniklarin bilgilerinä görä bu tendentiulari kuvetlendirer, ani kimi küülerdä hem kasabalarda, neredä yasêêr ukrain azinniklari, skolalarda üüretim yapilêr rus dilindä. Onun için ukrain azinniklarından üüenericilerin yok kolaylii üüenmää ukrain dilini. Nicä biliner, azinniklarin dillerin üüretmesi skoladan önceki üüretimindä da etersizdir.

138.Bu konteksttä Danisma Komiteti selâmnêêr “eksperimental skolalarin” kurulmasini, angilarında üüretim kismen yapilêr azinniklarin dillerindä (bulgar hem ukrain) hem ilerlener polilingvizm. Danisma Komiteti nisannêêr, ani Tarakli devlet universitetindä üüenerer yakin 300 student, özelliklä bulgar halkin istoriya, kultura hem dil uurunda. Genä da Danisma Komiteti pismanniklan nisannêêr, ani var pek az kolaylik üüenmää milli azinniklarin dillerindä. Milli azinniklarin temsilcileri urgulêêrlar, ani var ihtiyaçlari üüenmää ukrain dilindä, kär üüsek okullarda da. Bu istekleri tamannamaa deyni lââzim temellenmää sindiki sonuçlara, hem da hazirlamaa ukrain dilindä spetialistleri diil sade pedagogika sferasında, ama öbür uurlarda da.

139.Danisma Komiteti pismanniklan nisannêêr, ani gagauz dilindä üüenmâk kolayliklari sinirlidir, çingenä dili sa skolalarda hiç üüredilmeer. Rus azinniin temsilcileri aalastilar, ani rus dilindä üüretim kalitesi hem rus literaturasinin üüretmâk kalitesi kötülestilâr. Danisma Komiteti pozitiv nisannêêr, ani az sayida olan azinniklar üüenerelâr kendi dillerini “Pazar skolalarında”, angilarini destekleer devlet kuvetleri hem “ana-devletlâr”. Ama milli azinniklar, nicä çingenelâr hem tatarlar, angilarin yok “ana-devletleri”, aalasêrlar, ani devlet eterli uurda desteklâmeer onnarin dil korumak için çalismalarini.

140.Danisma Komiteti pozitiv kiymetlendirer, ani Üüretim ministerlii devam etti hazirlamaa milli azinniklarin dillerini üüretmâk için skola kiyatlarini. Tiparlandi “Ukrain dili” skola kiyatlari 1-inci-9-uncu klaslar için, tezdä tipardan çikacek eni skola kiyatlari 10-uncu hem 11-inci klaslar için. Danisma Komitetinä etisti bilgilâr, ani Moldovada hazirlanilmêêr öbür azinniklarin dillerindä skola kiyatlari, özelliklä bulgar hem gagauz. Çok dilli üüretim sferasında duyulêr personal eksiklii.

141.Danisma Komiteti endiselener, ani 2007-dä Üretim ministerliindä kapadildi bölüm, angisi ilgilenärdi milli azinniklarin üretim problemalarinnan da sindi hiçkimsey urasmêêr bu sferadaki çok hem zor problemlarlan (bak 5-inci statyaya komentariyalari).

Rekomendativalar

142.Danisma Komiteti teklif eder Moldova kuvetlerini çözmää milli azinniklarin üretiminnän ilgili problemlari hem eterli desteklemää bu sferada politika gerçeklesmesini.

143.Danisma Komiteti teklif eder Moldova kuvetlerini yapmaa çok dilli üretim sistemasinin gelistirmäk uurunda çalismalar hem oldu kadar uygulamaa “eksperimental skola” modelini, angisi saalêêr azinniklar dilindä üüretmeyi. Bunu gerçeklemää deyni lääzim hazirlamaa maasuz kadrolar hem çok dilli üretim sistemasi için kaliteli skola kiyatlarini. Danisma Komiteti teklif eder devlet kuvetlerini incelemää kolayliklari, ki üüretmää moldovan skolalarinda diil sade rus dilini, ama baska azinniklarin dillerini da.

144.Danisma Komiteti teklif eder devlet kuvetlerini özel dikkat vermää çingenelerin hem baska az sayida azinniklarin, nicä tatarlar, üüretim uurunda problemlarina.

Devlet dili üüredilmesi

İki önceki monitoring turlarin çikislari

145.İki önceki monitoring turlarin çikislarinda Danisma Komiteti pismanniklan nisannadi, ani var çok problema milli azinniklara devlet dilini üüretmäk uurunda, ani devlet lääzimni urda desteklämeer bu üretim sferasini.

Sindiki durum

146.Danisma Komiteti pozitiv nisannêêr, ani halklararası organizativalarin yardiminnan kuruldu ek programalar devlet dilini üüretmäk uurunda. Sotologiya aarastirmalarin sonuçlari memnun braktilar Danisma Komitetini, çünkü bu aarastirmalarin bilgilerinä görä milli azinniklarin çoyu, mayales gençlär, isteerlär üürenmää devlet dilini.

147.Danisma Komiteti annêêr, ani, bakmayarak yapılan çalismalara, kalêr acil bir ihtiyaç devlet dilini uygun üüretmäk için. Milli azinniklardan kisilerin çoyu, özelliklän büüklär, pek prost bilerlär devlet dilini, bu da zorladêr onnarin katilimini topluluun yasamasina (bak 15-inci statyaya komentariyalari). Lääzim devam etmää üüretmää devlet dilini devlet çalisannarina. Devlet dilini üürenän diil Hükümet organizativalar hem milli azinniklarin temsilcileri nisannêêrlar, ani karsilanmêêrlar zamandas ihtiyaçlar ne skola üretimindä, ne da büükleri

üüretmæk sistemasında. Onnar söleerlär, ani etmeer üüsek uurda hazırlanmış iki dil bilän üüredicilär, üüretmæk materialları, metodologiya hem standartlar, hem da yok iniativa hem kolaylık üürenmää devlet dilini azinnikların toplu yasamak bölgelerindä.

148.Danısma Komstets pısmannıklan nısannêêr, ani Moldova Hükümetin yok kompleks strategiyası hem programası, ki milli azinniklardan kisileri, angıları bilmeerlär devlet dilini, integrat etmää Moldova topluluuna. Devlet dilini üüretmæk çalısmalarında büük pay alêr diil devlet kuvetleri, ama Hükümetä baalı diil organizatıyalar, angılarını az sayıda destekleer halklararası donorlar.

149.Üüsek okullarda da devlet dilini üürenmæk kolaylıkları milli azinniklardan studentlär için, angıları üürendilär rus skolalarında, kisitlidir. Danısma Komiteti nısannêêr, ani eni üüretim için kanuna görä devlet universitetlerindä üüretmæk protesi ölä fakultetlerdä nicä meditina, yuririk, devlet koruma fakulteti, hem asker okullarında yapılacak sade devlet dilindä. Dil engeli beterinä milli azinniklardan studentlär var nicä bulunsunnar kötü durumda ayırarkan kimi üüretim sferalarını, taa sora onnar karsılasacaklar zorlukları girmää merkez yada erli önetim organnarına.

Rekomendatıyalar

150.Danısma Komiteti teklif eder Moldova kuvetlerini yapmaa hertürlü çalısmalar, ki zedelemää kolaylıkları hem iilestirmää devlet dilindä üüretim kalitesini, kâr sindiki üüretim sistemasında da. Danısma Komiteti teklif eder devlet kuvetlerini barabar milli azinnikların temsilcilerinnän kurmaa uzun süreli bir plan, nasıl milli azinniklardan kisileri integrat etmää toplulaa. Önemli, ki gelistirärkän üüretmeyi devlet dilindä, unutmamaa devam etmää çalısmaları, ki korumaa hem gelistirmää milli azinnikların dillerini hem kulturalarını da, Çerçevä Konventiyanın printiplerinä görä.

151.Lääzim yapılsın gerekli çalısmalar, ki kolaylatmaa milli azinniklardan kisilerin üüsek okullarında üürenmesini hem onnarın devlet işlerin ayırı sferalarında pay alabilmesini.

Çerçevä Konventiyasinin 15-inci statyasi

Sotial-ekonomika yasamasina katilim

Iki önceki monitoring turlarin çikislari

152. İki önceki monitoring turlarin çikislarinda Danisma Komiteti teklif etti Moldova kuvetlerini yapmaa çalismalar, ki çözmää çingenelerin topluluktan izolätiya hem sotial-ekonomikadan hem devlet islerindän marginalizatiya problemalarini. Bundan kaarä Komitet üzüler, ani 2001-dä Hükümet tarafindan onaylanan çingenelerin dur umunu iilestirmäk programasinin gerçeklesmesi getirmedi önemli sonuçlara.

Sindiki durum

153. Danisma Komiteti nisannêr, ani milli azinniklardan kisilerin sotial-ekonomika durumu pek ayirilmêr Moldovanin öbür vatandaşlarin durumundan. Ama azinniklarin çoyu yasêr uzak merkez kasabasindan, kimär kerä yirak küüerdä yada devlet sinirlari zonalarinda, butakim onnarin sotial-ekonomika yasamasina katilmalari kisitlanêr.

154. Danisma Komiteti pozitif kiymetlendirer 2006-da dekabri ayinda kabledilän çingenelerin durumunu desteklemäk programasini 2007-inci-2010-uncu yillar için, angisi kaplêr üretim, kultura, saalik koruma, sotial koruma, is bulma hem toplumsal düzeni uurlarini. Ama bu programanin gerçeklesmesindä karsilasêr bir sira zorluklan, nicä plannarin gerçeklesmesinin koordinatiya eksiklii, monitoringin hem sonuçlarin kiymetlendirmesinin efektif mehanizmanin eksiklii. Bu planin gerçeklesmesini engelleyen en büyük problema – maasuz bütjet finanslamak eksiklii merkezdä hem erli uurlarda. Çingenelerin temsilcileri bildirdilär, ani onnarin bakisina görä çingenelär pek katmêrlar programani gerçeklestirmäk hem monitoring proteslerinä. Bunun için planin etkileri sinirlidir. Hem taa läazim yapilsin 2010-uncu yil için plan.

155. Danisma Komiteti nisannêr, ani çingenelerin yasamak durumu baali onnarin oturma erlerinä. Kimi çingenä ayleleri yasêrlar pek islää, özelliklä Soroka hem Otaç kasabalarinda. Öbürlär yasêrlar pek prost sartlarda, yoksuzlukta hem topluluktan izolat, özelliklä küüerdä. Danisma Komiteti selämnêr issizlää karsi çingenelerä verilän destekleri, ama endiselener, ani çingenelerin katilmasi sotial-ekonomika yasamasina kalêr sinirli. Nicä sölenir ileridä (bak 170-inci paragrafi), sade çingeler yok nicä islesinnär devlet organnarinda. Çesitli kaynaklardan bilgilerä görä çingenelär girer Moldovanin en hassas grupalarina hem en büyük derecedä var nicä yasasinnar ekonomika krizisin etkilerini.

156.Çingenerin çoyu yasêêrlar normalara uymayan sartlarda hem kullanamêêrlar saalik koruma sistemasini. Danisma Komiteti annêêr, ani küüdä halkin büük payi da var nicä yasin zor durumda, ama üzüler, ani çingenerin küüleri girerlär “geleceksiz küülerin” kategoriyasina. Onnara verilmeer infrastrukturayi düzennemää deyni yardım, da butakim kaavileser onnarin yoksuzluk uuru hem topluluktan izolätiya.

Rekomendatiyalar

157.Danisma Komiteti teklif eder devlet kuvetlerini vermää gerekli finans yardımnarini, ki milli azinniklarin toplu yasadii erlerin ekonomika durumunu gelistirmää. Bu bölgelerin ekonomika durumunu iilestirmäk için programalara lääzim katilsinnar milli azinniklarin temsilcileri da.

158.Danisma Komiteti teklif eder devlet kuvetlerini yapmaa taa etkin çalismalar, ki çingeneri desteklemäk programasinin etkileri olsun taa efektif. Çingenerin temsilcileri lääzim pay alsinnar bu programanın gerçeklesmäk hem monitoring proteslerindä.

159.Lääzim yapilsin çalismalar, ki yoksul hem izolat çingenä küüleri girsinnär devlet investitiya politikasinin sferasina hem infrastrukturayi gelistirmäk politikasina.

Seçim organnarina katilim

İki önceki monitoring turlarin çikislari

160.İki önceki monitoring turlarin çikislarinda Danisma Komiteti nisannadi, ani milli azinniklardan ksilär var hepsi merkez hem erli seçim organnarinda. Ama Komitet teklif etti devlet kuvetlerini politika partiyalar için zakonda gelistirmää tä o durumnari, angilari engellerlär milli azinniklarini pay almaa bu organnarda.

Sindiki durum

161.Danisma Komiteti nisannêêr, ani milli azinniklardan ksilär var parlamenttä, bu sayida ksilär, angilari girdi parlamentä 2009-da aprelin 5-indä geçirilän seçimnerdän sora, çünkü kimi politika partiyalari yazdilar onnari kendi listelerinä. Milli azinniklarin temsilcileri var erli seçim organnarinda da, özelliklä onnarin toplu yasamak erlerindä. Danisma Komiteti sayêr, ani sindiki seçim organnarinda milli azinniklarin temsilcileri saalayamêêrlar onnarin efektif katilmasini devletin politika yasamasinda hem karar almak proteslerindä (bak yukarida 7-nci statyaya komentariyalari).

162.Danisma Komiteti nisannêêr, ani alçaldi seçim derecesi üzdä altidan üzdä besä, bu kismen uyêr devlet hem halklararası uurlarda yapılan rekomendatıyalara. Danisma Komiteti nisannêêr, ani diisikliklär lääzim yapilsin seçimnerdän çok ileri.

163.Danisma Komiteti kuskulanêr, ani seçim organnarında erli hem merkez uurlarında var pek az çingenä. Bu olay dokunêr baska az sayıda milletlerini da, nicä tatarlar, italyannar h.b.

164.Danisma Komiteti nisannêêr, ani 2008-dä aprelin 10-unda kabledilän Moldovada seçimnär için Kanunun 2-nci paragrafin 13-üncü statyasi yasaklêêr ikili vatandaşlı olan Moldova vatandaşlarına olmaa parlament üyeleri.

Rekomendatıyalar

165.Danisma Komiteti teklif eder Moldova kuvetlerini yapmaa çalismalar, ki iilestirmää milli azinnikların temsil edilmesini seçim organnarında, özelliklän yok etmää asiri derecedä engelleri, ki saalamaa azinnikların efektif katılmasını topluluun islerindä.

166.Lääzim yapmaa çalismalar, ki üüseltmää çingenelerin katılım payını herbir uurda. Özel dikkat lääzim verilsin az sayıda milletlerin temsiledilmesinä.

167.Danisma Komiteti teklif eder Moldova kuvetlerini incelemää Moldovada seçimnär için Kanunun 2-nci paragrafin 13-üncü statyasını Venetiya komisiyasının hem demokratiya kurumları hem insan hakları için bürosunun ortak sonucun isiında.

Ürütme hem daava organnarına hem toplumsal izmetlerinä katılmak

İki önceki monitoring turların çıkışları

168.İki önceki monitoring turların çıkışlarında Danisma Komiteti nisannadı, ani milli azinnikların temsilcilerin sayısı devlet önetimindä pek az, özelliklän üüsek uurlarda.

Sindiki durum

169.Danisma komiteti endiselener, ani devlet önetimin hepsi strukturalarında, nicä da toplumsal izmetlerindä milli azinnikların payı pek az. Ama milli azinniklar için zakonuna görä azinnikların lääzim olsun kendi temsilcileri ürütme hem daava organnarın her uurunda, askerdä hem hak koruma organnarında orantili derecedä. O fakt, ani azinniklar bilmeerlär islää devlet dilini, engeller onnarın katılmasını devlet izmetlerinä (bak yukarda 14-üncü statyaya komentariyalari)

yada zorlêêr devlet izmetindä is erini korumaa. Bu olaylar ama sade kismen annadêr nedän milli azinniklari pek az sayida var bu sferada.

170.Gerçektän, milli azinniklarin temsilcilerini katmêêrlar ürütmä organnarin üüsek uuruna, buraya girer Hükümet tä, siirek karsilêêriz onnari hak koruma organnarinda da, daava sistemasinda hem toplumsal izmetlerindä. Bu problema var hepsi azinniklarin temsilcilerindä, nicä büyük sayida milletlerdä, örnek, ukrainnär hem gagauzlar, ölä çingenelerin da, angilarin devlet izmetlerindä temsilcilik derecesi pek düşük. Danisma Komiteti sayêri, ani lääzim üüseltmä çingenelerin temsilciliini saalik koruma sferasinda, is bulma hem sosial desteklemä sferalarinda da butakim çingenelerä bu sferalara yol açık olacak hem diskriminativaya karsi çalismalar taa effektiv olacak.

Rekomendativalar

171.Danisma Komiteti teklif eder Moldova kuvetlerini ilerletmää çalismalari, ki azinniklarin taa çoyu katilabilsinnär devlet önetiminä, toplumsal izmetlerä, hem yapmaa bu situatiya için monitoring. Lääzim yapilsin ek çalismalar ki geniseltmää hem korumaa milli azinniklardan kisilerin is erlerini, hazirlamaa meslek üürenmäk programalarini.

172.Lääzim yapmaa özel çalismalar devlet dilini üüretmäk uurunda, özelliklä devlet izmetçilerini.

Milli azinniklara deyni konsultativalar

İki önceki monitorng turlarin çikislari

173.Danisma Komiteti pozitif deerlendirdi konsultatiya mehanizmalarin olduunu, angisi yardım eder milli azinniklarina katilmaa karar almak protesinä. Danisma Komiteti teklif etti devlet kuvetlerinä kurmaa açık dialog milli azinniklarini temsil edän organizativalarlan.

Sindiki durum

174.Danisma Komiteti nisannêêr, ani milli azinniklarin 93 organizatiyasi girer etno-kultura organizativalarin Koordinatiya sovetinä, angisi çalisêr Milletlärarasi iliskilär Bürosunda. Danisma Komiteti ii taraftan nisannêêr, ani bu Sovetä girer çeşitli organizativalar, angilarin arasinda yabancilarin organizatiyasi da (bak yukarda 3-üncü statyaya komentariyalar).

175.Danisma komiteti üzüntüylän nisannêêr, ani türlü bilgilerä görä Koordinatiya soveti artik kullanilmêêr nicä önemli resmi karar almakta önemli araç. Hükümetlän dialog yapilêr sade Milletlärarasi iliskilär Bürosunun yardiminnan, Koordinatiya soveti sindi ilgileneer özelliklä kultura problemalarinnan, makar ki Sovet üyeleri isteerlär kendileri Hükümetlän dialog kurmaa. Danisma Komitetini üzülde, ani bu olay brakmêêr kolaylik milli azinniklardan kisileri karar almak protesindä pay alsinnar. Milletlärarasi iliskilär bürosunda akreditatiya kabletmeyän organizatiyalarin yok kolayliklari devlet kuvetlerinnän kontakt kurmaa.

Rekomendatiyalar

176.Danisma Komiteti teklif eder Moldova kuvetlerini, yapsinnar gerekli çalismalar, ki Etno-kultura organizatiyalarin Koordinatiya Soveti devam etsin efektif çalismaa, nicä danisma organi, hem milli azinniklardan kisilär pay alabilsinnär karar almak proteslerindä. Danisma Komiteti teklif eder ministerlikleri doorudan iliskilär kurmaa azinniklarin temsilcilerinnän, onnarin sirasinda tä onnar da, ani girmeerlär Koordinatiya Sovetinä.

Gagauzlarin toplumun yasamasina katilmasi

Sindiki durum

177.Gagauzlarin temsilcileri bildirdilär Danisma Komitetini, ani kariilasêrlar issizliklä hem ani Gagauziyaya investitiya yapilmêêr. Makar ki Gagauziyanin özel avtonomiya statusu için Zakonuna görä erli kuvetlerä verildi etkilär, onnar sölerlä, ani yok eterli paralari , ki geniseltmää infrastrukturayi hem gelistirmää ekonomika çalimasini. Bu betere gagauz halkin çoyu giderlär asiriya, özelliklä üüsek okulunun bitirän çeşitli sferalarda uzmanlar: doktorlar hem üüredicilär. Gagauz küülerin çoyun halk sayisi azaldi.

178.Danisma Komiteti endiselener, ani gagauzlarin temsilcileri yok Moldovanin parlament indä. Danisma Komitetinä verilän bilgilerindä sölen, ani avtonomiyani çalimasini zorlastirêr bir sira uygunsuzluk etkilär bölünmesindä merkez Hükümetin hem Gagauziya kuvetlerin arasinda, anglari kimär kerä getirerlär konflikt situatiyalarina.

Rekomendatiyalar

179.Moldova kuvetleri lääzim ayirsinnar Gagauziyanin ekonomika gelismesi için eterli finans yardimi.

180.Lääzim yapmaa gerekli çalislamar, ki gagauzlarin temsilcileri olsunnar merkez uurda da. Danisma Komiteti teklif eder devlet kuvetlerini kurmaa dialog, ki tam olarak belli etmäâ Gagauz Eri avtonomiyasinin etkilerini hem saalamaa avtonomiyanin efektif çalislamasini.

Çerçevâ Konventiyasinin 18-inci statyasi

İkitarafli annasmaklar

İki önceki monitoring turlarin çikislari

181.İki önceki monitoring turlarin çikislarinda Danisma Komiteti teklif etti Moldova kuvetlerini saalamaa insan haklari korumak uurunda imzalanann çeşitli ikitarafli annasmaklarin efektif kullanmasini.

Sindiki durum

182.Danisma Komiteti pozitif nisannêêr Ukrainaylan genis bir sinir diisimini hem yakin sinir isbirlini, angilari uyêr ukrain azinniklarin isteklerinâ. Bundan kaarâ Komitet selâmnêêr bölgelârarasi isbirlîi programalarin imzalanmasini milli azinniklar koruma hakinda Odesa bölgesi hem Moldova güney tarafî arasinda, Çernovti hem Moldovanin kuzey tarafî arasinda. Danisma Komiteti umut eder, ani 2008-dâ Moldova hem Ukraina arasinda hazirlanan isbirlîi annasmasi insannarin hak korumak uurunda, onaylanacak Moldova Hükümetin tarafindan.

183.Danisma Komiteti selâmnêêr Moldova, Ukraina hem Bulgaristan arasinda üüretim uurunda annasmanin imzalanmasini. Bu programalar öngörer milli azinniklardan studentlerin diisimini ilgili ülkelâr arasinda. Bu diismeklerin gerçeklesmesi yardım eder korumaa hem ilerletmäâ milli azinniklarin dil hem kultura zenginini. Danisma Komiteti urgulêêr isbirlîi programalarin imzalanmasi önemini Milletlârarasi iliskilâr Bürosu hem Bulgaristandaki ("Ajans" Yurtdisinda Bulgarlar) benzâr kurulusun arasinda, hem Latviya, Litva hem Estoniya devletlerindâ olan benzâr kuruluslarin arasinda.

Rekomendatiyalar

184.Danisma Komiteti teklif eder Moldova kuvetlerini ileri dooru da gelistirmää milli azinniklarin haklarini korumak uurunda isbirlîi politikasini komsu devletlârlân. Özelliklän Komitet bekleer nezaman kuvedâ girecek eni annasma Ukrainaylan.

III. SON ÇIKISLAR

185.Danisma Komiteti sayêr, ani bu son çikislar var nicä olsunnar bir temel Moldovaya rekomendatiyalar için, angilari verilecek Ministrular Komitetinä kaaviletmäk için.

İki monitoring turlarından sora pozitif diismeklär

186.Moldova yaptı helal çalısmaqlar monitoring yapılmasında hem önceki monitoring turların çikisların tanınmasında, özelliklänn onnarın milli azinnikların dillerinä çevirmesinä. Devlet kuvetleri praktikada kullandılar milli azinnikların temsilcilerinnän iliskilerdä kompleks yaklasım.

187.Diskriminativaya karsi uurunda yapıldı pozitif çalısmaqlar, ani gelistirmää bu uurda sindiki zakon bazasını. Danisma Komiteti bekleer kabledilsin kapsamni bir antidiskriminativaya zakonu. Parlament avukatları yaptılar gerää gibi çalısmaqlar diskriminativaya olaylarını önlemektä hem monitoringda.

188.Devlet kuvetleri ileri dooru destekleerlänn milli azinnikların kultura zengininiin korumasını hem gelistirmesini. Toplumsal tele- hem radio kanalları devam ettilär yayınnamaa milli azinnikların dillerindä kolverimnär, makar ki televidenya yayınnarın vakidi, kalitesi hem miktarı diil pek üüsek uurda.

189.Musulmannar için kisinevdaki mezarlıkta ayırıldı maasuz erlänn.

190.Milli azinnikların dillerini üüenmää deyni eni kolaylıklar peydalandı. Özel dikkat verildi milli azinnikların dillerindä skola kıyatları hazırlamasına. Yapıldı çalısmaqlar, ki taa geniş kullanmaa “eksperimental skola” modelini, angılarında üüretim yapılänn azinnikların dillerindä. Skolalarda peydalandı toplulukta saburluk hem karsilikli saygı ilerledän eni predmetlänn. Kimi kasabalarda yapıldı kämil çalısmaqlar, ki çingenä usakların taa çoyu skolaya gezsinnär.

191.Devlet kuvetleri imzaladılar bir sıra sinir isbirlii annasmakları milli azinnikların haklarını korumak konusunda.

İki monitoring turlarından sora çözülmelik problemlar

192.2004-tä gerçekenän halk sayimin bilgileri vermeerlär etnik hem dil identlii için gerçek kartinayi. Milli azinnikların sotal-ekonomika durumunu açıklayan bilgilär sinirlidir. Diskriminatiya olayları için bilgilär tolpanmêêrlar sistematik olarak.

193.Moldovada milli azinniklar arası iliskilär kalêr islää, ama son zaman dil hem kimnik konuların dolayında bir gergin durum ortaya çıktı. Kuskulandırêr, ani dil farklılıkları kullanilêr politika neetlär için hem toplum bölünmesinin bas sebebidir. Göçmennär hem çingenelär zaman-zaman kimi informatiya kolaylıkları tarafından yayınlanan sabursuzlukları, diskriminativaylan hem azarlamakları karşılasêrlar. Sık bildirimler hak koruma organlarının tarafından bu grupalardan kişilere haksız hem sert davranmaları için.

194.Bitki yıllarda azaldı Milletlerarası iliskilär Bürosuna hem başka institutlara verilän yardım. Milli azinnikların kultura mirasını korumaa deyni yardımın etersizdir. Milli azinnikların kultura mirasını korumaa deyni yardımın etersizdir. Milli azinnikların temsilcileri pismannıkları nisannêêrlar, ani onların kultura zenginliğini korumak hem geliştirmek yardım sistemi apaçık diil, hem ani bu sistemada pek az var azinnikların temsilcileri hem organizativaları. Küçük milli azinniklar grupaları belli ederlär beklentilerini kabletmää taa büyük yardım kendi kultura hem dil koruması için.

195.2008-dä kabledilän din kultları için zakon desteklemedi musulmannarı onların Moldovada islam kayıtlama problemasını çözmää. Bu engeller onların din serbestli haklarının etkin gerçekleştirilmesini hem din kuruluşların, organizativaların hem asosiativaların kurulmasını.

196. Bakmayarak yapılan çalışmalara, devlet dilini uygun üretmek için kalêr acil bir ihtiyaç. Milli azinniklara devlet dilinde üretmek yapılmêêr lââzimni urda. Milli azinniklardan kişilerin çoyu, özellikle büyükler, pek prost bilerler devlet dilini, bu da zorladêr onların katılımını topluluun yasamasına (bak 15-inci statyaya komentariaları). Sonraki (önümüzdeki) üretmek hem öğrenmek sisteminin geliştirmesini engeller skola kıyatların hem eterli hazırlanmış kadroların eksikliği.

197.Çingeneleri desteklemää deyni yapıldı türlü çalışmalar, ama onların durumu pek iilemedi, onların hep taa yasêêrlar yoksuzlukta hem hiç katılmêêrlar devletin sotal-ekonomika yasamasına. Onnar hep taa karşılasêêrlar diskriminativaylan. Danisma Komitesi kuskulanêr romnarın karşılastii serioz sotal-ekonomika zorluklarının hem dâ onnara karşı diskriminativaylan kimi

sferalarda. Danisma Komiteti sayêr, ani kuvetlâr lââzim oyalanmaksiz çalissinnar iilestirmää romnarin durumunu hem destek vermää onnarin gerçek integratiyasina moldovan topluluunnan.

198.Milli azinniklarin temsilcilerin devlet önetimindâ pay almasi sinirlidir, bakinca onnarin katilmasina erli seçim organnarina. Çingenelerin hem az sayida azinniklarindan kisilerin katilmasi devlet önetiminâ heptân da az.

199.Milli azinniklarin temsilcileri aalasêrlar, ani devlet vermeer eterli yardim Milletlârarasi Iliskilâr Bürosuna, nicâ milli azinniklarin haklarin koruma sferasinda en önemli devletlâr politikasini gerçeklestirân organina. Azinniklarin temsilcileri üzüntüylân nisannêêrlar, ani karar alan organnar vermeerlâr önem milletlârarasi organizatiyalarin Koordinatiya sovetinâ, nicâ milli azinniklarin problemlari üzerinâ en önemli danisma organina.

200.Gagauz avtonomiyasinin çalissasini zorladêr merkez Hükümetin hem erli kuvet organnarin arasinda etkilâr daatiminda kiyisiklik.

Rekomendatiyalar

Danisma Komiteti I hem II bölümnerindân çıkan çalissalara ek olarak teklif eder Çerçevâ Konventiyasini tamannamak için asaadaki girisimnâr:

Çözülmedik problemlar

- **Kabletmää bir kompleks antidiskriminatiya zakon bazasini; devamni yapmaa monitoring diskriminatiya, rasizma hem antisemist olaylarina ;**
- **Yapmaa taa etkili çalissalar sabursuzlaa karsi hem informatiya kolayliklarinda, hem da politika yasamasinda, ilerletmää karsilikli saygi hem annasma; hak koruma organnarin tarafindan sert hem haksiz davranis olaylarin aarastirmasini hem cezalandirmasini saalamaa;**
- **Yapmaa taa etkili çalissalar, ki çingeneleri desteklemek planini efektif gerçeklestirmää.**

Sonraki rekomendatiyalar

- Saalamaa gelecek halk sayimin gerçeklesmesini milletlârarasi rekomendatiyalara görâ, özelliklä millet hem dil identliin uurunda bilgi toplamakta.

- Vermää eterli yardım Milletlärarasi Bürosuna, nicä en önemli devletlär politikasını gerçekleştiren organına milli azınnıkların hakların koruma sferasında
- Lääzim desteklemää milli azınnıklarını onnarın dil hem kultura korumak hem gelistirmäk çalismalarını.
- Saalamaa musulmannara hem baska din grupalarından kisilerä din serbestlik hakını hem hen kendi din institutların, organizatıyaların hem derneklerin kurmasını.
- Gelistirmää çok dilli üüretim sistemasini hem da milli azınnıkların dillerindä üüretimi. Yapmaa gerekli çalismalar, ki açmaa devlet dilini üürenmää deyni yol hem iilestirmää devlet dilindä üüretmenin kalitesini.
- Lääzim yapmaa etkili çalismalar, ki devlet önetiminä hem toplumsal izmetlerinä girsinnär milli azınnıklardan kisilär da.
- Saalamaa etnokultura organizatıyaların Koordinatiya Sovetin efektif çalmasını hem vermää kolaylık milli azınnıkların temsilcilerinä katılmaa karar almak proteslerinä.
- Devam etmää dialogu, ki tam olarak yazdırmaa gagauz kuvetlär organnarın kuvetlerini, da saalamaa Gagauz avtonomiyasınınin efektif çalmasını.

Evropa Soveti
Ministrular Komiteti

Rezolütiya CM/ResCMN(2010)6

**Milli azinniklari korumak Çerçevä Konventiyasini Moldova Respublikasi tarafindan
uygulamak için**

*Kabledildi Ministrular Komitetin tarafindan 2010-uncu yilin mayin 5-indä vite-ministrularin
1084-üncü karsilasmasi çerçevesindä*

Ministrular Komiteti Milli azinniklari korumak Çerçevä Konventiyasinin (ileri dooru Çerçevä Konventiyasi)24-üncü-26-nci statyalarına uygun;

Esaba alarak Rezolütiyayi (97)10 1997-dän sentäbrinin 17-sindän Ministrular Komiteti tarafindan kaavilenän Çerçevä Konventiyasinin 24-üncü-26-nci statyalarına uygun monitoring düzeni uurunda devletlär yükümlülüklerini;

Esaba alarak oy vermäk düzenini, angisi kabledildi (97)10 Rezolütiyanin kontekstindä;

Esaba alarak Moldova tarafindan 1996-nci yilda noyabrinin 20-sindä verilän ratifikatiya dokumentini;

Aklina getireräk, ani 2009-uncu yilda fevralin 24-ündä Moldova Hükümeti verdi Devlet raporunu Çerçevä Konventiyasinin uygulanmasi monitoringin üçüncü turun çerçevesindä;

Inceleyip Danisma Komitetin Moldovaya ilisik üçüncü sonucunu, angisi kabledildi 2009-uncu yilin iyünün 26-sinda, hem dä Moldova Respublikasinin yazili komentariyalarini, angilari kabledildi 2009-uncu yilin dekabrinin 11-indä;

Esaba alarak baska Hükümetlerin komentariyalarini

1.Yapêr Moldovaya ilisik asaadaki çikislari:

a) Pozitiv diismeklär

Moldova çok ciddi yaklasti Çerçevä Konventiyasinin uygulanmasi uurunda monitoring düzennemesinä hem yapti helal çalismalar, ani tanitmaa halka iki önceki monitoring turlarin çikislarini, çevirip onnari milli azinniklarin dillerinä. Devlet kuvetleri praktikada uyguladi kompleks bir yaklasim milli azinniklarin temsilcilerinnän çalisma süresindä.

Diskriminativaya karsi çalismalarin alaninda devlet kuvetleri yapti helal çalismalar, ki gelistirmää diskriminativaya karsi zakon bazasini. Beklener, ani en kisa vakitta kabledilecek eni antidiskriminativaya zakonu. Bundan kaarä Parlament avukatleri yaptilar önemli çalismalar diskriminativaya olaylarini önlemäk hem monitoring uurunda.

Devlet kuvetleri devam ederlär desteklemää milli azinniklarin kultura mirasini korumak uurunda çalismalari. Toplumsal tele- hem radio kanallari devam ederlär yayinnamaa milli azinniklarin dillerindä kolverimnär, ama televidenyaki yayinnarin kaplami, kalitesi hem vakidi kalêr fakir.

Kisinevdaki mezarlikta musulmannara verildi özel erlär.

Verildi taa çok kolaylik üüenmää milli azinniklarin dillerini. Özel önem veriler milli azinniklarin dilindä üüretim materiallarini hazirlamak için.

Moldova yapti bir dizi çalisma. Kimi azinniklarin dilindä denemäk okullari devam ederlär çalismaa. Ama azinniklarin dillerindä üüretmäk sistemasinin gelistirmesini engelleer kaynak eksiklii: skola kiyatlari hem üüsek uurda hazirlanmis üüredicilär.

Skolalarda hem baska okullarda milli azinniklara devlet dilini üüretmäk kalêr etersiz, makar ki bitki vakit gerçeklendi çesitli programalar. Moldova Hükümeti lâzim çalissin vermää milli azinniklara taa çok kolaylik üüenmää devlet dilinini, üüseltmää devlet dilini üüretmenin kalitesini, ki milli azinniklar pay alabilsinnär topluluun yasamasinda, devlet uurunda önemli karar almak proteslerindä hem dä devletin sotal-ekonomika yasamasinda. Yapildi çalismalar, ani taa genis kullanmaa „denemäk skolalari” modelini, neredä üüretim yapilêr azinniklarin dillerindä. Skola üüretim programalarinda peydalandi saburluk hem karsilikli saygi terbedän eni

derslär. Kimi kasabalarda yapildi çalismalar, ani nekadar taa çok çingenä usaklari skolaya gezsinnär, hem ani katmaa çingeneleri genel üüretim içinä.

Devlet kuvetleri imzaladilar milli azinniklarin haklarini korumak konusunda sinir isbirliini gelistirmäk için bir sira annasmak, buraya girer erli uurda annasmaklar da.

b) Çözülmedik problemalar

2004-üncü yilda yapilan seçimnerin etnik hem dil identliinnän ilgili bilgilär göstermeerlär haliz durumu. Ayirica sotial-ekonomika durumu hem insannarin üüretim uuru konusunda bilgilär kalêr sinirli. Diskriminatiya olaylar için bilgilär toplanmêêrlar düzenni olarak.

Moldovada milli azinniklar arasi iliskilär kalêr islää, ama son zaman dil hem kimnik konularin dolayinda bir gergin durum ortaya çikti. Kuskulandirêr, ani dil farkliliklari kullanilêr politika neetlär için hem toplum bölünmesinin bas sebebidir. Göçmennär hem çingenelär zaman-zaman karsilasêrlar kimi informatiya kolayliklari tarafindan yayinnanan sabursuzluklan, diskriminativaylan hem azarlamaklan. Sik bildiriler hak koruma organnarin tarafindan bu grupalardan kisilerä haksiz hem sert davranmaklari için.

Bitki yillarda azaldi Milletlärarasi iliskilär bürosuna hem milli azinniklarin problemalarına baali baska institutlara verilän yardim. Milli azinniklarin kultura mirasini korumaa deyni yardimnar etersizdir. Milli azinniklarin temsilcileri pismanniklan nisannêêrlar, ani onnarin kultura zenginini korumak hem gelistirmäk yardim sistemasi apaçik diil, hem ani bu sistemada pek az var azinniklarin temsilcileri hem organizativalari. Küçük milli azinniklar grupalari belli ederlär beklentilerini kabletmää taa büyük yardim kendi kultura hem dil korumasi için.

2008-dä kabledilän din kultlari için eni zakon yardim etmedi musulman organizativalarina çözmää problemlari, ki islam Moldovada taninsin bir din olarak. Bu engeller onnarin din serbestlii haklarin etkin gerçeklestirilmesini hem din kuruluslarin, organizativalarin hem asotiativalarin kurulmasını.

Bakmayarak yapilan çalismalara, devlet dilini uygun üüretmek için kalêr acil bir ihtiyaç. Milli azinniklardan kisilerin çoyu pek prost bilerlär devlet dilini, bu da zorladêr onnarin katilimini topluluun sotial-ekonomika yasamasina hem devlet uurunda önemli karar almak proteslerinä. Sonraki (önümüzdeki) üüretmek hem üürenmek sistemasinin gelistirmesini engeller skola kiyatlarin hem eterli hazirlanmis kadrolarin eksiklii.

Bakmayarak, ani çingenelerin durumunu desteklemäk konusunda kabledildi maasuz çalïsmalar plannari, hem ani erli uurda yapildi kimi çalïsmalar, çingenelerin çoyu hep taa yasêêrlar yoklukta izolat küülerdä hem az katilêêrlar üüretim protesinä. Topluluun yasamasinda hem islerindä onnarin katilimi kalêr sinirli. Onnar pek sik karsilasêêrlar diskriminativaylan hem sert davranmaklarlan. Taa büyük yardım saalayacak çingenelerä destek konusunda 2007-nci-2010-uncu yillar için çalïsmalar planin uygulanmasini.

Milli azinniklardan kisilerin payi devlet önetimindä pek az hem sinirli, bakınca onnarin katilmasina erli seçim organnarina. Çingenelerin hem az sayida azinniklarindan kisilerin katilmasi devlet önetiminä heptän da az.

Milli azinniklarin temsilcileri üzüntüylän nisannêêrlar, ani karar alan organnar vermeer eterli önem Milletlärarasi organizatiyalarin Koordinatiya sovetinä, nicä milli azinniklarin problemlari üzerinä en önemli danisma organina.

Gagauz avtonomiyasinin çalïsmasini zorladêr merkez Hükümetin hem erli kuvet organnarin arasinda etkilär daatiminda kiyisiklik.

2. Kableder Moldovaya ilisik asaadaki rekomendatiyalari:

Çerçevä Konventiyasinin uygulamasini ileri dooru iilestirmää deyni devlet kuvetleri lääzim yapïnnar Danisma Komitetin birinci hem ikinci sonuçlarindaki ayirintili rekomendatiyalarini gerçeklestirmäk için çalïsmalarini tamannayan asaadaki adimnari:

Hemen çözüümü gerektirän problemlar

- İlk olarak lääzim kabletmää kapsamni antidiskriminativa kanonnari; düzenni yapmaa monitoring diskriminativa göstermelerinä, rasizmaya hem antisemist hareketlerinä;
- Lääzim yapmaa kiyisikli adimnar informatiya kolayliklarinda hem da politika yasamasinda desteklenän sabursuzlaa karsi hem da gelistirmää karsilikli saygiyi hem halklar arasi annayisi. Lääzim yapmaa hepsi protesual islemnerini hem uygulamaa adekvat sanktiyalar hak korumak organnarin yakisiksiz yaptiklarina.
- Bununnan barabar lääzim ilerletmää çalïsmalari, ki iilestirmää çingenelerin durumunu herbir sferada, desteklemää bu proyektin gerçeklestirmesini, saalamaa çingelerin katilmasini topluluun yasamasina herbir uurda.

Sonraki rekomendativalar

- Saalamaa gelecek halk sayimin gerçeklesmesini milletlärarasi rekomendativalara görä, özellikläñ millet hem dil identliin uurunda bilgi toplamakta.
- Vermää eterli yardım Milletlärarasi İlişkilär Bürosuna, nicä milli azinnikların hakların koruma sferasında en önemli devletlär politikasını gerçeklestirän organına.
- Lääzim desteklemää milli azinniklarını onların dil hem kultura korumak hem gelistirmäk çalışmalarında. Yapmaa etkin adimnar, ani azinnikların çalışmalarına verilän yardım olsun apaçık.
- Saalamaa musulmannara hem baska din grupalarından kisilerä din serbestlik hakını hem hen kendi din institutların, organizativaların hem derneklerin kurmasını.
- Gelistirmää çok dilli üretim sistemasini hem da milli azinnikların dillerindä üretime. Yapmaa gerekli çalışmalar, ki açmaa yol devlet dilini öğrenmää deyni hem ilestirmää devlet dilindä üretmenin kalitesini.
- Lääzim yapmaa etkili çalışmalar, ki devlet önetiminä hem toplumsal hizmetlerinä girsinnär milli azinniklardan kişilər da hem az sayıda grupaların temsilcileri dä.
- Saalamaa etnokultura organizativaların Koordinatiya Sovetin efektif çalışmasını hem vermää kolaylık milli azinnikların temsilcilerine katılmaa karar almak proteslerine.
- Devam etmää dialogu, ki tam olarak yazdırmaa gagauz kuvetlär organnarın etkilerini, da saalamaa Gagauz avtonomiyasınınin efektif çalışmasını.

3. Teklif eder Moldova Hükümetini (97)10 Rezolütiyaya uygun olarak:

- a) iletmeää Danisma Komitetinnän dialogu;
- b) devamni vermää bilgi Danisma Komitetinä o adimnar için, angilari yapilêr gerçeklestirmää deyni bu dokumentin 1-inci hem 2-nci bölümnerindä bulunan çikislari hem rekomendativalari.

IÇINDEKİLÄR

Milli azinniklari korumak için Çerçevä Konventiyasinin uurunda
iyün ayin dokuzunda 2009-da kabledilän
Danisma Komitetin
MOLDOVAYA ILISIK ÜÇÜNCÜ SONUCU.....3

Rezolütiya CM/ResCMN(2010)6
Milli azinniklari korumak Çerçevä Konventiyasini Moldova Respublikasi
tarafından uygulamak için.....47

Biroul Relatii Interetnice
Adresa: str. A. Mateevici, 109/1
mun. Chisinau, Republica Moldova
MD2009

Tel.: (373 22) 21 40 80
Tel./Fax. (373 22) 24 15 32
e-mail: brimoldova@bri.gov.md

Editura EPC Primex-Com
mun. Chisinau, str. M. Cibotari, 59/6
Tel./ Fax. 22 72 88